

PB-PP
BELGIE(N) - BELGIQUE

Verschijnt driemaandelijks
januari, februari, maart 2024
P708387

RWS

**RECHT OP
WAARDIG
STERVEN**

2024

een nieuw jaar met wensen en goede voornemens,
zoals de betaling van het RWS-lidgeld

Recht op Waardig Sterven vzw
Van de Wervestraat 2A-B01, 2060 Antwerpen

Tel: 03 272 51 63
E-mail: info@rws.be
www.rws.be

Bank

IBAN: BE19 3200 2641 7012
BIC: BBRUBEBB

Beheersorgaan

Marc Van Hoey, voorzitter
Rita Goeminne, ondervoorzitter
Fanny Favys, secretaris
Marc Vanryckeghem, penningmeester
Marc Cosyns, Jacqueline Simon, Anne-Marie Claus,
David Lambrechts, Lynn Van Hoey,
dr.iuris Jean Vroman, Claudia De Groot

Controle der rekeningen

René Laforce

Redactieraad

Eindredactie

Marc Van Hoey

Redactieraad

Marc Cosyns, Mick De Wachter,
Mireille Fourneau, Elka Joris, Els Schepers,
Siegfried Van den Enden
E-mail: redactieraad@rws.be

Verantwoordelijke uitgever

Marc Van Hoey
Van de Wervestraat 2A-B01, 2060 Antwerpen
Ondertekende artikels vallen onder de
verantwoordelijkheid van de auteurs

Vormgeving & druk

Lay-out: manu@mise-en-page.be
druk: www.dewrikker.be/www.gazelle.be

Deadlines

Teksten, foto's en illustraties inzenden vóór:
1 december voor nr 1 - jan-feb-maa
1 maart voor nr 2 - apr-mei-jun
1 juni voor nr 3 - jul-aug-sep
1 september voor nr 4 - okt-nov-dec

Gedrukt op 100 % gerecycleerd en chloorvrij
gebleekt papier
ISSN: 2031-8960

In dit nummer

- 2 • Lidmaatschap 2024
- 4 • Liedtekst Tot Altijd
- 5 • Woordje van de voorzitter
- 6 • IM Jeannine Leduc
- 8 • De zaak Tine Nys
- 9 • Artikel emeritus prof. Herman Nys
- 10 • De zaak Tine Nys, staf de wilde
- 10 • Lichaamsschenking & euthanasie
- 12 • Interview Luc De Ryck
- 18 • RWS 40 jaar, met dank aan Palmyre De Backer & Karel Philips
- 20 • Buitenvervolginstelling van een arts-internist
- 21 • Internationaal nieuws, Frankrijk
- 22 • Contacten met RWS & permanenties
- 24 • Theaterproductie Tot Altijd
- 25 • Cartoon
• Woordzoeker
• Ik word lid van RWS
- 26 • DNR-penning
- 27 • Boekbespreking "Voltooid leven" Els van Wijngaarden
- 28 • Boeken & documenten
- 30 • Nuttige adressen
• De wereld rond met Chris en Patrick
- 31 • Podcastprijs
• Zorgbedrijf
- 32 • RWS-wensen van bestuur en vrijwilligers

TOT ALTIJD

*Ik sta hier naakt ik wil ontwaken
Dus doof de stemmen in mijn hoofd
Word door m'n eigen lijf ontwapend
En stilaan raakt mijn geest verdoofd*

*Een zieke hond mag niet meer huilen
Een echte man verbijt de pijn
Als ik die bullshit weg kon ruimen
Zou deze strijd heel anders zijn*

*Moet ik wachten tot de regen mij doet zinken in het zand
Mag ik vliegen naar het licht, worden mijn vleugels weggebrand
Ik wil vechten voor m'n leven maar het einde neem ik zelf in de hand*

*(Ik ga) tot altijd
Tot ik alles heb gegeven
Strijd
Om niet overtijd te leven
Wanneer kan ik gaan, stopt de waanzin en ben ik weer vrij*

*Tot altijd
Hoeveel dagen hoeveel uren
Spijt
Dat dit veel te lang zou duren
Wanneer kan ik gaan, stopt de waanzin en ben ik weer vrij
Tot Altijd*

*Als niemand wat ik zeg, wil horen
Als zij niet zien waar ik voor sta
Zijn zij bij voorbaat al verloren
Omdat dit nooit voorbij zal gaan*

*Tot altijd
Hoeveel dagen hoeveel uren
Spijt
Dat dit veel te lang zou duren
Wanneer kan ik gaan, stopt de waanzin en ben ik weer vrij
Tot Altijd*

*Muziek Jérémie Vrielynck * Liedtekst Timo Descamps * Zang Jo Hens
Met dank aan AuFond Producties*

Beste lezer,

2024: een nieuw, hopelijk veelbelovend jaar. Ik wens alle leden veel geluk én met een blik op de actualiteit, wil ik er vooral een vredig jaar aan toevoegen.

Graag wil ik met u terugblikken op 2023, hét RWS-jubileumjaar. We mogen best tevreden zijn over de hieraan verbonden acties, zoals het jubileumsymposium en de publicatie van een jubileumnummer. Met veertig jaar ervaring staan we sterker dan ooit en stap voor stap, jaar per jaar gaan we samen met u, beste leden, naar ons gouden jubileum.

Er moet me ook iets van het hart, namelijk de nalatigheid van sommige leden betreffende de betaling van het lidmaatschap. De laatste jaren blijkt er een malaise te bestaan bij een aantal leden die vergeten het lidgeld van 20 € per persoon te betalen. Dan moeten we aanmaningen sturen en geen enkele vzw doet dat graag. Daarom hebben we het verzoek voor de betaling van het lidmaatschap 2024 extra aandacht gegeven op pagina 2 van dit blad. Wij hopen dat wij ook volgend jaar op u kunnen rekenen en vragen daarom dat u begin 2024 (en zeker vóór 31 maart) uw lidmaatschap vernieuwt. RWS is een vzw, die drijft op de ondersteuning

van de leden en hun bijdrage. Bovendien heeft lidmaatschap voordelen voor ieder van u.

Zonder RWS en de steun van haar leden was er nooit een euthanasiewet gekomen. Er zijn, zoals u weet, wetsaanpassingen nodig en dat kan alleen als we verenigd zijn en blijven. Een collectief wetsvoorstel is immers sterker dan een solitaire actie. Dát is nu eenmaal het nut van een belangenvereniging. Of zoals onze Nederlandse collega's het noemen "we hebben een aanjagersrol", waarmee onder andere het sneller en steviger stappen om een doel te bereiken, bedoeld wordt.

Sinds 2 april 2020 zijn de euthanasieverklaringen onbeperkt geldig in tijd. Ze moeten dus niet langer vijfjaarlijks vernieuwd worden. Dat wil echter niet zeggen dat u ons daarom niet langer moet steunen. Zonder u als achterhoede staan we nergens. Het nalaten van de betaling van de jaarlijkse bijdrage bemoeilijkt onze dienstverlening. RWS staat voor een goede service en dát is niet alleen de archivering van uw documenten. Onze service houdt onder andere in: de

permanenties waar u steeds terecht kunt met uw persoonlijke vragen; er is de 24 op 24, 7 op 7 telefoonbemanningsdienst én er is de website met belangrijke informatie, handige links én toegang tot de kwartaalbladen sinds 2009.

Door lid te zijn, blijft u ook op de hoogte van de verschillende acties in binnen- en buitenland, want RWS behandelt dat elk kwartaal in haar magazine. Zoals bijvoorbeeld in dit blad waarin u kennis maakt met boeiende mensen, de moeilijke situatie in Frankrijk, de opvolging van het langdurige proces rond de euthanasie van Tine Nys, de procedure van lichaamsschenking aan de wetenschap in combinatie met euthanasie. . .

En. . . er is de prettige samenwerking met AuFond Producties en de theaterproductie Tot Altijd, waarbij u als RWS-lid van 10% korting kunt genieten.

Lieve lezer, we staan voor een belangrijk verkiezingsjaar en in de huidige samenleving kan het alle kanten opgaan. Weet wel dat we alleen verenigd de verworvenheden van de bestaande euthanasiewet kunnen handhaven en verbeteren. Breng in juni bewust uw stem uit en weet dat u als RWS-lid onze vereniging steunt in haar streven naar verbeteringen.

Waarmee ik alleen kan besluiten met de herhaling van mijn wensen voor een gezond, warm, vrede- en liefdevol 2024.

Laat ons samen de vlam brandend houden. ■

*Uw voorzitter
Marc Van Hoey*

Overpeinzingen bij het overlijden van de moeder van de euthanasiewetgeving...

Boegbeeld, grondlegger, grote voortrekker, moeder... Allemaal epitheta voor Jeannine Leduc bij de verslaggeving van haar overlijden op 27 oktober laatstleden en haar rol bij de 'wet betreffende euthanasie'.

Jeannine Leduc 1939 – 2023 © RV

Recente geschiedenis

Met zijn zessen waren ze in 1999. Van iedere regeringspartij één Senaatslid. Toen de Belgische Senaat nog een respectabele instelling was, zeker wat betreft maatschappelijke en ethische thema's. Het was nog nooit gebeurd. Philippe Mahoux (PS), Jeannine Leduc (PVV/VLD), Philippe Monfils (MR), Myriam Vanlerberghe (SP), Marie Nagy (Ecolo) en Jacinta De Roeck (Agalev) lieten hun eigen individuele partijvoorstellen betreffende het levenseinde varen en legden een gezamenlijk, wetsvoorstel ter stemming voor in de Senaat. Twee jaar van hoorzittingen, interpellaties, amendementen, maar ook allerlei interventies en manipulaties van 'tegenstanders' volgden. De zes hielden stand met Leduc en Monfils als de ervaren politici en ouderdomsdekens, beiden geboren in 1939, en Mahoux als arts, in stelling.

Op 25 oktober 2001 werd de 'Wet betreffende de euthanasie' goedgekeurd in de Senaat met 44 stemmen voor, 23 tegen en 2 onthoudingen. CD&V en het Vlaams Blok stemden tegen, samen met drie Franstalige liberalen (Olivier de Clippele en Christine Cornet d'Elzuis van de PRL en Nathalie de T'Serclaes van het MCC). Een andere PRL'er, Alain Destexhe, en Paul Galand van Ecolo, beiden arts, onthielden zich. Op 16 mei 2002 keurde de paarsgroene meerderheid het voorstel ook in de Kamer goed met 86 stemmen voor, 51 stemmen tegen en 10

onthoudingen. Pittig detail: de Waalse liberale leiding verbood haar fractie volgens het eigen geweten te stemmen, wat bij ethische kwesties gebruikelijk is maar in de Senaat voor wrijving had gezorgd. . . Er volgde geen applaus op de banken zoals bij de stemming van de abortuswetgeving in 1990, maar koning Albert II bekrachtigde - in tegenstelling tot Boudewijn - deze wet wel op 28 mei.

© photo_news

Afscheid

Mocht Gaza het nieuws niet overheersen, het zou 'breaking news' geweest zijn in de Vlaamse pers. Het was een tweetX van Tom Ongena, voorzitter van Open VLD waar alle media naar verwezen: "Eresenator Jeannine Leduc, die meeschreef aan de euthanasiewet, is vandaag rustig ingeslapen. Bedankt voor alles wat je voor onze partij deed, maar nog belangrijker, voor het Belgische volk. Hopelijk

vind je de rust die je zovelen gegund hebt. Je was een voorbeeld voor ons allen."

Jeannine Leduc was al een tijd geleden uit het Belgische politieke veld moeten stappen. Toen ze in 2007 geen verkiesbare plaats meer kreeg op de senaatslijst reageerde ze partijgetrouw: "Ach, een naam is slechts franje. Voor mij tellen de ideeën." Toch vond ze het jammer, getuige haar uitspraak: "Er is een tendens in de reclame om mooie jonge vrouwen en knappe jonge mannen met strakke kontjes op de voorgrond te brengen. Maar het parlement moet een afspiegeling van de maatschappij zijn." Philippe Monfils mocht het nog volhouden tot 2010.

68 was ze toen en ze wou nog heel wat wetgevend werk verrichten, ook inzake euthanasie: "Omdat ik nog zo graag vijf dingen wil realiseren betreffende de euthanasiewet: een regeling voor kinderen en jongeren, dat artsen die tegen euthanasie zijn de plicht hebben om de patiënt die dat wil door te verwijzen naar een speciaal opgeleide arts, dat hulp bij zelfdoding wettelijk beter moet worden vastgelegd en vooral dat een wilsverklaring niet vervalt na vijf jaar én ook geldig is bij dementie."

Toen ze in 2013, n.a.v. het tienjarig bestaan van LEIF, samen met Jacinta De Roeck, en Myriam Vanlerberghe als Vlaamse indieners en voortrekkers van de euthanasiewet, de al- ▶

► Iereerste LEIFtime Achievement Award mocht ontvangen, herhaalde ze haar strijdpunten. Een jaar later zou er een regeling voor kinderen en jongeren komen, waar ze niet volledig achterstond vanwege het wegvallen van het psychisch lijden. "Een mens is beide, fysiek en psychisch ondeelbaar", repliceerde ze toen, "maar hoe dan ook beter dit dan niets, zoals ik al in 2002 zegde: liever een slechte wet dan geen wet".

Ze geloofde wel nog in de verwezenlijking van haar andere punten ter uitbreiding, meer zelfs, ze veranderde ook haar standpunt, refererend naar het eerste voorstel van het Raadgevend Comité voor Bio-Ethiek uit 1997, zoals becommentarieerd door de voorzitter van ADMD¹, en verklaarde: "Euthanasie hoort thuis in de gewone zorg. Een Levensindeciniek, dat geeft geen goed gevoel. Het is alsof je zou zeggen dat er speciale euthanasieartsen moeten zijn. Een zorgverlener die zijn patiënt centraal stelt, weet wel wat hij moet doen."

Euthanasie als patiëntenrecht was een discussiepunt met mij in die beginjaren, evenzeer de wettelijke toepassing bij ouderen met verschillende geriatrische aandoeningen en levensmoeheid. Ik herinner mij nog hoe ze fulmineerde in een televisie-interview met Siegfried Bracke n.a.v. het interview met de zoon van de 89-jarige Palmyre D. in HUMO². Bij de stervenshulp bij een dementerende vrouw in 2006, kreeg ik nadien haar volle steun. Toen ik in 2008 buiten vervolging gesteld werd n.a.v. een aanklacht bij een gelijkaardig casus van een 85-jarige vrouw, Jeanne W, heeft ze me ten volle verdedigd. En ook nadien bleef ze zich inzetten om de wet te verbeteren en uit te breiden, vooral wat betreft dementie en voltooid leven.

Jammer dat ze niet meer aanwezig kon zijn op het symposium van 20 jaar LEIF³. Ze zou zeker geapplaudisseerd hebben voor minister Vandenbroucke, zelfs al hoort hij niet tot haar partij en mag hij op 68-jarige leeftijd nog minister zijn. In zijn speech over het door de

ministerraad goedgekeurde wetsontwerp van de hervormde Wet op de patiëntenrechten⁴ sprak hij zijn teleurstelling uit dat euthanasie "nog altijd niet onder de beschrijving van de patiëntenrechtenwet zal vallen". Hij herhaalde het zelfs en ik citeer zijn eigen woorden: "Ik zie jammer genoeg euthanasie nog niet expliciet beschreven onder de wet van de patiëntenrechten. Ik heb daarvoor gepleit in de regering maar het tenslotte gelaten omdat het zo een blokkeringspunt vormde omwille van wat in het regeringsakkoord stond rond ethische kwesties..."

Jeannine Leduc zal het niet meer meemaken dat men de wilsverklaring, sinds 2020 levenslang geldig, zal uitbreiden naar mensen met dementie en andere verworven hersenaandoeningen. Het voorstel dienaangaande van haar partijgenoten ligt sinds 13 november 2019 onaangeroerd.

21 jaar na het stemmen van de euthanasiewet heeft Jeanine Leduc als eerste van de zes indianers gebruik gemaakt van "hun" wet. Ze overleed op 27 oktober en we namen afscheid van haar op 11 november, symbolisch op wapenstilstand. Ze werd terecht geëerd als boegbeeld, grondlegger, grote voortrekker, ja, moeder van de 'Wet betreffende de euthanasie'. Zij die zich 'vader' genoemd hebben of noemen, zijn er genoeg: politici, artsen, ethici, ze streden en strijden nog altijd voor wie nu toch wel de eerste was, terwijl het natuurlijk de patiënt was⁵. Maar 'moeder' dat kan alleen Jeanine zijn. 'De liberale moeder van de euthanasiewet koos zelf voor euthanasie. Een invaliderende longfibrose kluisterde haar in het huis waar ze haar professionele leven lang als alleenwonende vertoefde en ook wou sterven', reageerde Patrick Dewael, duidelijk aangeslagen.

Op haar 83ste verdeelde ze in alle 41 brievenbussen van het kleine, gezellige Herten bij Wellen, een persoonlijke brief als oud-burgemeester. Ze riep de inwoners op om de 'varkensstal' in het kleine Sint-Lambertuskerkje

van Herten op te ruimen en er samen een gezellig buurthuis van te maken. Misschien hoopte ze daar op een laatste rustplaats, durf ik te denken maar ik heb het haar niet meer kunnen vragen.

Zij, die zich zo kordaat identificeerde met haar politieke thema's: onderwijs, vrouwenrechten, gendergelijkheid, euthanasie, heeft zich ook enorm ingezet voor die laatste wilsbeschikking inzake begraafplaatsen en lijkbezorging. Een wetswijziging in 2001 waar we niet meer aan denken als we nu bijvoorbeeld de mogelijkheid hebben om de as van een geliefde overledene in huis een plaats te geven of die ons toelaat de as te verwerken, zelfs tot in een ring of tatoeage.

Autonomie voor het individu, maar ook zorgen voor elkaar en samenbouwen aan een betere wereld, over de partijgrenzen heen, ja, zelfs over de dood heen, was haar levensdoel!

Jeannine, sinds 1995 maakte je deel uit van ons beschermcomité, we zullen je eeuwig dankbaar blijven voor je nooit aflatende inzet en jouw werk in herinnering verderzetten. ■

*Marc Cosyns
namens het RWS-bestuur*

¹ https://www.admd.be/wp-content/uploads/2023/01/E_Bulletin_162-163_hd.pdf – Jacqueline Herremans

² zie pagina 18-19 in dit kwartaalblad

³ <https://leif.be/in-de-media/leiftime-achievement-award/>

⁴ zie pagina 24 in kwartaalblad 173

⁵ De eerste euthanasie, te lezen in het jubileumnummer pagina 6 en volgende 40ste verjaardag van Recht op Waardig Sterven (vzw RWS)

Rechtbank eerste aanleg Oost-Vlaanderen afdeling Dendermonde

Bij vonnis van 24 oktober 2023 verklaarde de correctionele rechtbank van Dendermonde de burgerlijke vordering in de zogeheten 'euthanasiezaak' ongegrond.

Verloop van de procedure

Het Hof van Cassatie vernietigde op 15 september 2020 het arrest van 12 februari 2020 van het Hof van Assisen van de provincie Oost-Vlaanderen waarbij dit hof zich onbevoegd had verklaard om te oordelen over de burgerlijke vordering gericht tegen de arts die de euthanasie uitvoerde. De zaak werd vervolgens verwezen naar de rechtbank van Dendermonde met betrekking tot de burgerlijke vordering. Gezien de standpunten van partijen stelde de rechtbank in het tussenvonnissen van 12 oktober 2021 twee prejudiciële vragen aan het Grondwettelijk Hof. Het Grondwettelijk Hof oordeelde in een arrest van 20 oktober 2022 dat de toepassing van één en dezelfde strafbaarstelling op elke schending van de voorwaarden en procedures van de euthanasiewet, ongeacht de zwaarwichtigheid daarvan, tot onevenredige gevolgen leidt.

Het Grondwettelijk Hof oordeelde verder dat de straf zoals bepaald in artikel 397 van het Strafwetboek (levenslange opsluiting) kennelijk niet in redelijke verhouding staat tot de ernst van de gedraging die wordt bestraft, wanneer er sprake is van een schending van voorwaarden die geen grondvoorwaarden zijn. Het Grondwettelijk Hof oordeelde tot slot dat het aan de wetgever toekomt om een regeling aan te nemen om de vastgestelde ongrondwettigheid te verhelpen.

Beslissing van de rechtbank

De rechtbank diende geen uitspraak te doen over de strafvordering tegen de arts die de eu-

thanasie uitvoerde en bijgevolg ook niet over diens strafrechtelijke schuld. De rechtbank diende te oordelen over de burgerlijke vordering gericht tegen de arts die de euthanasie uitvoerde en over de vraag of deze arts een fout beging die in oorzakelijk verband staat met schade die eisers inriepen. Dit houdt in dat de rechtbank diende te beoordelen of de voorwaarden zoals vastgelegd in de euthanasiewet geschonden werden bij de verrichte euthanasie.

De beslissing van het Grondwettelijk Hof heeft volgens de rechtbank tot gevolg dat een eventuele schending van de 'procedurale' voorwaarden van de euthanasiewet in deze zaak niet in aanmerking kan worden genomen als burgerrechtelijke fout die tot aansprakelijkheid zou kunnen leiden van de arts die de euthanasie uitvoerde.

De rechtbank kon bijgevolg enkel nagaan of de arts die de euthanasie uitvoerde al dan niet een inbreuk pleegde op de 'grondvoorwaarden' van de euthanasiewet, zijnde dat:

- de patiënt een meerderjarige (of een ontvoogde minderjarige) is die handelingsbekwaam en bewust is op het ogenblik van zijn verzoek;
- het verzoek vrijwillig, overwogen en herhaald is en niet tot stand is gekomen als gevolg van enige externe druk;
- de patiënt zich bevindt in een medisch uitzichtloze toestand van aanhoudend en ondraaglijk fysiek of psychisch lijden dat niet gelenigd kan worden en dat het ge-

volg is van een ernstige en ongeneeslijke, door ongeval of ziekte veroorzaakte aandoening.

Eisers stelden onder andere dat het verzoek tot euthanasie van hun zus/dochter ingegeven was door de gevolgen van de recente relatiebreuk en het daarmee gepaarde gaande drugprobleem waarmee zij kampte kort voor haar verzoek. Ze wezen erop dat hun zus/dochter haar leven op verschillende momenten zin gaf. Zij benadrukten ook dat hun zus/dochter niet uitbehandeld was en dat haar lijden bijgevolg niet medisch uitzichtloos of niet te lenigen ('verlichten, verbeteren') was.

De rechtbank oordeelde dat het psychisch lijden aanwezig was sinds haar puberteit en zij tijdens haar leven inderdaad ook relatief goede periodes kende waarbij zij door zware inspanningen en dankzij haar vele capaciteiten haar diploma behaalde, vast werk vond en over een eigen appartement beschikte. Haar lijden bestond er volgens de rechtbank evenwel uit dat op deze relatief goede periodes in haar leven steeds slechte, moeilijke episodes volgden die gepaard gingen met suïcidedreiging en ook meerdere pogingen tot zelfdoding en dat het patroon van deze episodes niet kon worden doorbroken.

De rechtbank besloot dat aangetoond werd dat ze uitbehandeld was voor de vastgestelde borderline- stoornis gelet op haar jarenlange behandeling en de verschillende opnames in gespecialiseerde instellingen. Wat de vast- ►

Nalatige euthanasie-wetgever

Herman Nys

Enkele weken geleden werd in het staatsblad een wet van 15 juni 2023 bekendgemaakt. Die wijzigt de samenstelling van de federale controle- en evaluatiecommissie euthanasie (FCEC). Het minimum aantal hoogleraren geneeskunde wordt van vier herleid tot twee. Een noodzakelijke wijziging gelet op de beperkte belangstelling van mogelijke kandidaten, zeker. Maar juist die beperkte wijziging vestigt de aandacht op twee veel dringender wijzigingen van de wet. Precies één jaar geleden al oordeelden twee hoge gerechtshoven dat enkele bepalingen in de Belgische euthanasiewet strijdig zijn met fundamentele rechten. Voor iedereen die begaan is met de toepassing van euthanasie in een juridisch veilige context, is het wrang vast te stellen dat de wet nog niet werd aangepast.

Op 4 oktober 2022 oordeelde het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (Straatsburg) in de zaak *Mortier* dat de a posteriori controle door de FCEC op de correcte naleving van de euthanasiewet op basis van het anonieme deel van het registratiedocument, niet voldoet aan de vereisten van artikel 2 van het Mensenrechtenverdrag (recht op leven). De wet sluit immers niet uit dat de arts die euthanasie heeft uitgevoerd, als lid van de euthanasiecommissie zelf oordeelt of de materiële en procedurele voorwaarden zijn vervuld. Aldus is volgens het Hof de onafhankelijkheid van de FCEC niet gewaarborgd. Op 7 november 2022 dienden drie liberale Kamerleden een wetsvoorstel in tot opheffing van de anonimiteit van het registratiedocument. Maar dit wetsvoorstel is nog 'hangende' in de Kamer van Volksvertegenwoordigers. De Kamercommissie heeft er nog niet één keer over vergaderd. Reeds op 12 oktober 2022 stelde een alert Kamerlid aan minister Vandenbroucke de volgende vraag: 'Overweegt u om maatregelen te nemen teneinde de onafhankelijke werking van de FCEC te verbeteren?' In zijn antwoord van 5 december 2022 verwees de minister naar de reactie van de FCEC op het arrest *Mortier*: 'De commis-

sie meent dat het door het Hof vastgestelde probleem enkel kan worden verholpen door de anonimiteit op te heffen'. En hij voegde eraan toe: 'Deze opheffing veronderstelt een wijziging van de wet inzake euthanasie. Ik bekijk nog met de administratie welke gevolgen dit kan hebben en/of andere scenario's mogelijk zijn'. Een engagement om een wetsontwerp in te dienen, houdt dit niet in.

Artikel 3 van de euthanasiewet bepaalt dat een arts die euthanasie toepast en die de voorwaarden en procedures die daarbij moeten worden nageleefd, niet respecteert, kan worden veroordeeld voor doodslag, bijvoorbeeld vergiftiging. Dat kan dus zowel wegens het uitvoeren van euthanasie zonder verzoek van de patiënt als wegens het niet regelmatig vermelden van alle handelingen die de arts verricht in het patiëntendossier. In een arrest van 20 oktober 2022 oordeelde het Grondwettelijk Hof dat het onevenredig is iedere schending van om het even welke wettelijke voorwaarde te bestraffen alsof er een doodslag zou zijn gepleegd. De verplichting van de overheid om het leven te beschermen gaat niet zover dat de schending van om het even welke voorwaarde als doodslag moet worden bestraft. Bijgevolg is er sprake van ongelijke behandeling van artsen en dus van een schending van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet. Meer nog dan voor de samenstelling van de FCEC en de opheffing van de anonimiteit, is een wijziging van de euthanasiewet hier onontbeerlijk. Maar zowel van de kant van het parlement (geen wetsvoorstel; geen parlementaire vraag) als van de regering (geen wetsontwerp) blijft het ooverdovend stil. . .

Herman Nys

*emeritus prof. medisch recht KU Leuven,
voorzitter VITAZ*

*Dit artikel verscheen in een ingekorte versie in
De Morgen van 25 oktober 2023*

► gestelde autismespectrumstoornis betreft, oordeelde de rechtbank dat hoewel er theoretisch nog therapie-mogelijkheden waren, deze bij haar niet binnen een overzienbare termijn én met een redelijke verhouding tussen de te verwachten resultaten en de belasting van de behandeling voor de patiënt, tot verbetering zouden hebben geleid.

De rechtbank oordeelde om deze redenen, zoals verder verduidelijkt in het omstandig gemotiveerd vonnis, dat voldaan was aan de grondvoorwaarden van de euthanasiewet en dat niet wordt aangetoond dat de arts die de euthanasie uitvoerde een fout had begaan bestaande uit de schending van de grondvoorwaarden. De rechtbank verklaarde de vordering tot schadevergoeding van eisers om die reden ongegrond. ■

2023 de zaak Tine Nys und kein Ende

Tot mijn verbazing kwam de zoveelste aflevering in de 'zaak Tine Nys' aan bod in het VRT middagjournaal van 24 oktober: de behandelende huisarts werd eindelijk vrijgesproken door de rechtbank van Dendermonde, maar noch de familieleden, noch advocaat Joris Van Cauter verzaken aan hun wraakzucht.

Het is delicaat een oordeel te formuleren over nabestaanden, al ontkom ik niet aan de vraag waar hun betrokkenheid was toen hun zus voor de dood heeft gekozen. Dat ze nog altijd aandringen op een financiële schadevergoeding vanwege de uitvoerder geeft te denken.

Deze juridische kwestie sleept al 13 jaren aan en heeft een desastreuze impact op kandidaat-zorgverleners. Ook als je ethisch en humaan recht in je schoenen staat en gedreven wordt door oprecht mededogen, heb je nog niet noodzakelijk zin om daarvoor gestraft te worden. Het martelarendom grenst doorgaans aan idiotie.

Meester Van Cauter dringt aan op een verbeterde wetgeving en zoiets zou ik toejuichen mocht ik zijn motivatie niet hebben gehoord: een oproep tot nog meer repressie.

Euthanasie zal nooit simpel zijn en bij mijn weten staat nu al in de vigerende wet ingeschreven dat het verzoek om te mogen sterven moet worden herhaald en vrij van elke nabije of externe druk.

Zorgverleners zoals de LEIF-artsen zijn niet prestatiegericht zoals dat wel eens voorkomt in bepaalde technische medische specialisaties: hun zorgvuldigheid kan niet in twijfel worden getrokken, en daarom is de oproep van de moraalridder in toga een blamage.

Of men nu gelooft in een ander en beter leven na de dood of niet, de overgang zal zelden een evidentie zijn - wel een verlossing bij ondraaglijk psychisch of fysiek lijden. Onze eindigheid zit trouwens van bij onze geboorte in onze genen. Het eeuwige leven is voor vampiers en dan nog alleen omdat zij zo slecht kunnen slapen.

Er is de inclusieve moraal en de exclusieve: de eerste denkt pluralistisch en verdraagzaam, de tweede wil zijn opvattingen als zijnde superieur aan andersdenkenden opleggen. In een geëmancipeerde samenleving geldt de eerste benadering: 'wij verplichten niemand maar willen ook niet worden verplicht'.

In zo'n intieme kwestie als de ultieme overgang is repressie louter machtsmisbruik. ■

staf de wilde

De Haan, 24 oktober 2023

Lichaamsschenking

De RWS-redactieraad kreeg een vraag over lichaamsschenking mét het verzoek het antwoord te publiceren in het kwartaalblad: *"Sommige leden wensen hun lichaam te doneren voor wetenschappelijke en onderwijs doeleinden en willen dat aanduiden op hun documenten"*.

In principe is dat geen bekommernis voor RWS en het enige advies dat wij kunnen geven, is contact te nemen met de universitaire instelling naar keuze, die over de nodige richtlijnen beschikt.

De vraag gaat verder: *"De combinatie met een euthanasie-uitvoering thuis door de huisarts (wat veel patiënten / leden prefereren) én de uitvoering van de wens om het lichaam te schenken aan onderzoek veroorzaakt praktische bezorgdheden. Bijvoorbeeld na de uitvoering van de euthanasie moet het lichaam zo vlug mogelijk afgehaald worden door de betrokken onderzoeksinstelling.*

Maar wat als de euthanasie thuis uitgevoerd wordt en de arts is niet verbonden aan een ziekenhuis, die bovendien geen euthanasie mag uitvoeren in het ziekenhuis? Hoe geraakt het lichaam dan buiten vanop een appartement op bijvoorbeeld een tiende verdieping met een kleine lift, duidelijk te klein voor een draagberrie."

Het blijkt dat wie met deze vragen zit, als vanzelfsprekend in contact komt met gelijkgestemden, met leeftijdgenoten met dezelfde vraag. RWS geeft hierna een overzicht van de te nemen stappen, de moeilijkheden, de voor- en nadelen.

Vorbereidingen bij leven

U wenst uw lichaam aan de wetenschap te geven en u mag op uw negatieve wilsverklaring patiëntenrechten (vroeger levenstestament) punt 5 aankruisen, maar u moet vooral verwijzen naar de **aparte overeenkomst** met de medische faculteit van de universitaire instelling van uw keuze.

voor wetenschappelijk onderzoek en onderwijs

Die overeenkomst wordt **minstens 30 dagen op voorhand** afgesloten en ter bevestiging kreeg u een document -vergelijkbaar met een bankkaart- te bewaren bij uw identiteitskaart. Hieronder vindt u een overzicht van die universiteiten. Op hun website vindt u voorbeelddocumenten en instructies. Let wel een en ander kan variëren per instelling. Bijvoorbeeld handgeschreven of handgeschreven in drukletters. Naast de handgeschreven verklaring dient ook een vragenlijst ingevuld te worden.

UNIVERSITAIRE INSTELLINGEN.

Maak uw keuze en lees de richtlijnen aandachtig!

- **UNIVERSITEIT ANTWERPEN**
UA Campus Drie Eiken,
Universiteitsplein 1, 2610 Wilrijk
www.uantwerpen.be/lichaamsafstand
03 265 28 28
secretariaat.anatomie@uantwerpen.be
- **VRIJE UNIVERSITEIT BRUSSEL**
ARTE, Laarbeeklaan 103, 1090 Brussel
www.artevub.be - 02 477 43 17 -
arte@vub.be
- **UNIVERSITEIT GENT**, Campus UZGent,
Corneel Heymanslaan 10, 9000 Gent
www.lichaamsafstand@ugent.be -
09 332 51 92 & 09 332 53 07 -
lichaamsafstand@ugent.be
- **UNIVERSITEIT HASSELT**
Agoralaan, 3590 Diepenbeek -
www.uhasselt.be - 011 26 85 00 -
kathleen.ungricht@uhasselt.be
- **KATHOLIEKE UNIVERSITEIT LEUVEN**
Vesaliusinstituut, Herestraat 49,
3000 Leuven – www.med.kuleuven.be
016 37 37 77 - kulak.anatomie@kuleuven.be
- **KATHOLIEKE UNIVERSITEIT LEUVEN**
Campus Kortrijk, Etienne Sabbelaan 53,
8500 Kortrijk - www.kuleuven-kulak.be
056/24 62 45
kulak.anatomie@kuleuven.be

Overlijden thuis

Het is belangrijk dat uw nabestaanden geïnformeerd zijn en dat zij inzage hebben in de documenten.

Het eerste contact is de begrafenisondernemer, die gelukkig de dringendste praktische zorgen overneemt.

Het lichaam wordt naar het funerarium van de begrafenisondernemer overgebracht in afwachting van de vervulling van de formaliteiten (aanvraag toestemmingen aan de burgerlijke stand voor begraving / crematie). De wetsdokter moet het lichaam zien voordat het overgebracht wordt naar de universitaire instelling. De crematie-aanvraag moet geregistreerd worden tegen dat het lichaam na het wetenschappelijk onderzoek teruggegeven wordt.

In verband met de bezorgdheid over de wondtoren: meestal kunnen de medewerkers van de begrafenisondernemer de overledene via een 'smalle' trap verplaatsen. Lukt dat écht niet, dan gebeurt dit via de lift van de brandweer.

Het gekiste lichaam (niet geldig voor alle universiteiten) wordt binnen de 24 uur na het overlijden door de begrafenisondernemer overgebracht naar de campus. Die heeft inmiddels een registratienummer gekregen, wat betekent dat alle toestemmingen geregeld zijn. Begrafenisondernemingen hebben ervaring en kennen de te volgen weg.

Dit gaat wel gepaard met extra kosten, namelijk de vervoerkosten naar de universiteit. Transport naar de laatste rustplaats is standaard inbegrepen.

Bedenkingen

Universiteiten komen altijd lichamen te kort voor wetenschappelijk medisch onderzoek en praktisch medisch onderwijs. Toch kan het gebeuren dat er geen plaats is en de lichaamsaf-

stand niet kan plaatsvinden. Treurnis bovenop het verdriet.

Lichaamsafstand en orgaandonatie kan niet gecombineerd worden. Orgaandonatie heeft altijd voorrang op lichaamsafstand daar het levens redt.

Lichamen waarop een autopsie uitgevoerd werd, worden geweigerd.

Men kan de lichaamsafstand altijd intrekken met een handgeschreven brief met het verzoek het dossier te vernietigen. Mailverkeer is inmiddels ook gewettigd.

Een begrafenisplechtigheid zonder stoffelijk overschot (met alleen een foto) kan zonder problemen georganiseerd worden. De meeste nabestaanden kiezen hiervoor.

Wil men een uitvaart mét het stoffelijk overschot, dan kan dat pas na een jaar (of twee) plaatsvinden nadat het lichaam vrijgegeven werd. Vaak is dat pijnlijk en emotioneel zwaar voor de nabestaanden. Het is een herhaling van het verdriet. Dit komt zelden voor.

Bij nazicht van de verschillende universitaire instellingen stelden wij vast dat de procedure verschilt van de ene universiteit naar de andere.

Voorbeelden:

- Men kan na onderzoek door de universiteit Leuven laten cremeren tegen het bedrag van 565 €.
- De UGent laat op haar kosten het lichaam afhalen door een door hen aangeduide begrafenisondernemer.

We benadrukken nogmaals : check vooraf de website van de universiteit van uw keuze en volg hun richtlijnen. ■

Mick De Wachter
RWS-redactieraad

Met RWS op bezoek bij ereburgemeester Luc De Ryck in Temse

Luc De Ryck

Foto: Erwin De Meirleir (Temse)

In het vorige kwartaalblad (4/2023 p 18-19) kwamen Frans Buyens en Lydia Chagoll aan bod in "40 jaar RWS, met dank aan... In Memoriam". Uit ons archiefonderzoek bleek de verwevenheid van beiden met de gemeente Temse en haar burgemeester, Luc De Ryck. Daarover wilden we meer weten, maakten een afspraak met hem en gingen op pad met de vraag in ons achterhoofd: 'Hoe konden drie mensen met een totaal verschillende achtergrond en politieke overtuiging zo een hechte vriendschap ontwikkelen?' Ten huize in hartje Temse, worden we meteen vriendelijk ontvangen door hem en zijn dochter. Een lang uitgerekt bureau vol stapels in verschillende hoogten. In de wandkasten zijn geliefkoosde onderwerpen, zijn passies, bijna als trofeeën: over de geschiedenis van Temse, de priester Poppe-kast, boeken, muziek: 2.500 singles en 1.500 lp's (vooral van de Golden Sixties), boeken OOK als fervent wielerman en -toerist (hij werd tweemaal kampioen van België bij de burgemeesters), én de relikwiekast met strips en hun helden. Temse is dé stripgemeente en heeft een 'Orde van de strip'. Maar over al deze passies zullen we het in dit interview niet hebben en verwijzen we graag naar de belangrijkste publicaties van en over hem. Ook niet over een diep persoonlijk leed, met alle respect. Wij steken meteen van wal met onze eerste vraag, die meteen een spraakwaterval in vele toonaarden verwekt en bewijst dat hij een begenadigd en bevlogen spreker is en blijft.

Hoe verklaart u dat drie mensen met toch wel een verschillende achtergrond en politieke overtuiging zo een hechte vriendschapsband en verbondenheid met elkaar ontwikkelden? Frans en Lydia met hun politiek activisme voor het recht op waardig sterven en palliatieve zorg, en u die toch vanuit een andere politieke

overtuiging (CD&V) kijkt naar heel die problematiek daarrond?

Frans Buyens was een Temsenaar in hart en nieren, hoewel hij hier maar 22 jaar gewoond heeft. Hij stamt uit het radicale socialistische milieu van Temse en woonde in 't Foort, de buurt met de minder begoede huisjes waar veel socialisten woonden.

Frans was schrandere en leergierig en had een stalen geheugen waardoor hij heel gedetailleerd over zijn jeugd in het Temse van toen kon vertellen. Het eerste beeld dat ik mij van hem herinner, is dat van een Frans die zijn snikkende vader ondersteunde in de burgerlijke begrafenisstoet (wat toen heel uitzonderlijk was) van zijn broer Armand die in 1960 voorbij onze deur trok.

Veel later heb ik hem via publicaties en zijn films leren kennen als een notoire dwarsligger, rechtlijnig, iemand die deed wat hij vond dat hij moest doen, een marxist.

Mijn eerste live ontmoeting met Frans Buyens was in 1987, toen ik op het kabinet van Miet Smet werkte en hij met Lydia naar het kabinet kwam om steun te vragen voor de verfilming van *Voor een glimlach van een kind*.¹

Vanaf dan hebben we contact gehouden en is die vriendschap gegroeid, onder meer doordat ik passioneel geïnteresseerd ben in de geschiedenis van Temse vanaf 1885. Dat is een periode die nog duidelijk linken heeft met nu: onze grootouders zijn toen geboren, de fotografie maakte haar opgang, de sociale omstandigheden verbeterden en het verenigingsleven kwam tot stand.

**"De tegenstribbelaar
en den tsjeef
overstegen alle
tegenstellingen en
vonden elkaar in
gemeenschappelijke
passies, hobby's en
interesses."**

- In 1984 publiceerde Toon Brijnsink 'Het culturele leven te Temse van 1885 tot 1914' over de gloriejaren van onze gemeente op cultureel, toeristisch en economisch vlak. Dat boek was een stimulans voor mij. Mijn vader was ook burgemeester. Hij had eveneens die passie voor Temse, maar ik heb die in nog grotere mate.

Frans kwam uit een ander milieu. Ik ben een 'tsjeef', katholiek opgevoed in een klassiek christelijk gezin en Frans was een marxist, maar die toch ook worstelde met het vinden van antwoorden op de grote levensvragen. Hij las er veel over, discuteerde en durfde twijfelen.

Ik ging Frans en Lydia vaak opzoeken in Overijse waar zij in een klein houten huisje op de top van een heuvel woonden te midden van hun aards paradijs. We praatten daar tot 's avonds laat. De tegenstribbelaar en den tsjeef overstegen al die tegenstellingen en vonden elkaar in gemeenschappelijke passies, hobby's en interesses.

Zo ben ik zonder het te beseffen heel nauw ingegroeid in de leefwereld van Frans en Lydia.

Ik bewaar daar heel goede herinneringen aan en ik heb Frans ook aangemoedigd om zijn memoires, *Een jongen uit 't Foort*, te schrijven. Schitterend boek.

Lydia wou absoluut dat hij dat schreef, maar ik misschien nog meer.

In dat boek dat in 1924, zijn geboortejaar, begint en eindigt in 1937, beschrijft hij gedetailleerd de leefwereld van een arme socialistische jongen die op zijn hurken zit en opkijkt naar de wereld rondom hem.

Toen ik dat las, als katholiek, zag ik ineens de keerzijde van de medaille.

Hij geeft daarin een werkelijkheidsgetrouw beeld van die periode: een schitterend tijdsbeeld van de tegenstellingen tussen katholieken en andersdenkenden.

Het is geschiedschrijving op literair niveau, een synthese die je zelden aantreft.

Frans en ik groeien meer en meer naar elkaar. Ik ga om de twee maanden een avond doorbrengen bij hem, interview hem, zit achter die memoires en wij stellen die hier voor in 2009. Voor de film *Minder dood dan de anderen*, gebaseerd op het gelijknamig boek van Frans,

heb ik hem ook geholpen. Die is in Temse opgenomen. De kliniek waar zijn vader verbleven had, stond toen leeg omdat die moest worden afgebroken, maar het gebouw was nog intact en ik regelde dat hij daar kon filmen.

Het boek en de film zijn een pleidooi voor waardig sterven. De film vertelt het verhaal van zijn naaste familie. Zijn broer Armand bezwijkt als eerste, aan brandwonden nadat zijn karnavalspak in brand werd gestoken. De vader, Jef, wordt ongeneeslijk ziek en wil sterven, maar in het ziekenhuis weigert men hem uit zijn lijden te verlossen. Euthanasie was toen nog niet aan de orde, dus overlijdt hij in de ergste pijnen en tenslotte is er de moeder, Irma de Bock, die kanker heeft, om euthanasie vraagt en die ook krijgt.

De avant-première hebben wij in Temse gegeven. De hoofdrolspelers Senne Rouffaer, Dora van der Groen en Koen de Bouw heb ik toen geïnterviewd. Vooral het interview met Dora Van der Groen verliep heel emotioneel en aangrijpend omdat zij zich zo vereenzelvigde met haar rol. ►

Viering 80ste verjaardag Frans Buyens. V.l.n.r.:

Jan Verheyen, filmregisseur, Frans Buyens, Lydia Chagoll, Luc De Ryck

► *Zowel het boek als de film hebben een steentje bijgedragen opdat de euthanasiewet in België na een jarenlange parlementaire strijd, eindelijk goedgekeurd is in 2002*, schrijft Lydia Chagoll in *Het leven en werk van cineast en auteur Frans Buyens*.

Doordat ik Frans veel geholpen heb, ben ik geleidelijk ook dichterbij Lydia gekomen.

Lydia die als kind verschillende jappenkampen in Nederlands-Indië meegemaakt had, de oorlog had overleefd en als vrije student aan de universiteit ging studeren, had een natuurta- lent, evenals Frans, die enkel lagere humaniora gedaan had maar van nature zeer begaafd was. Wij spraken dikwijls over waardig ouder worden en hij was daar zeer consequent in. Hij had alle documenten daaromtrent ondertekend. Lydia ook, maar Lydia is uiteindelijk een natuurlijke dood gestorven.

Lydia heeft de dood van Frans, door euthanasie, in detail beschreven in hierboven genoemd boek. Eigenlijk had dat boek in een ondertitel ook euthanasie moeten vermelden, want zij wijdt daar een honderdtal bladzijden aan.

Frans krijgt een hersenbloeding en het is duidelijk dat zijn toestand onomkeerbaar is. Consequent aan de wilsbeschikking die zij in detail beschrijft, krijgt hij euthanasie, wat voor haar als levenspartner geen gemakkelijke beslissing is.

'Frans zag euthanasie als een vrijwillig over-dachte keuze voor eenieder die dat wenste. Geen verplichting, maar een essentieel mensenrecht te formuleren tijdens het leven. Een persoonlijke keuze en geen gebod voor hen die voorkeur geven aan een langdurige stervensstrijd.[...] Hij gaf de voorkeur aan de term zelfgekozen levens-einde. Als lid vanaf 1985 van de vzw Recht op Waardig Sterven is Frans vaak geïnterviewd over euthanasie.'

Zij vormden een uitzonderlijk koppel, zij waren zo met elkaar vervlochten als de wick en de vlam.²

Dat was des te merkwaardiger omdat het twee artistieke persoonlijkheden betrof met een eigen(zinnige) kijk, en de afgunst in de kunstwereld nooit ver weg is.

Ze vulden elkaar aan en uiteindelijk is Lydia in het spoor van Frans ook cineaste en scenariste geworden.

Lydia was 73 toen Frans overleed in 2004, 80 jaar oud, nadat we een paar maanden tevoren zijn verjaardag op een exuberante manier gevierd hadden hier in Temse.

Hoe ouder men wordt, hoe meer de mensen rondom jou verdwijnen. De vriendschappen via Frans verwaterden al vlug en Lydia vereenzaamde.

Ik ontving haar om de twee-drie maanden in Temse en dan lunchten we in het Palingshuis. Dat waren gelukzalige momenten voor haar. Wij spraken daar over alles zoals in de tijd met Frans erbij in Overijse: leven en dood, Temse anekdotes, de Palestijnse kwestie, internationale politiek, haar carrière als balletdanseres, haar werkzaamheden bij de Vlaamse televisie. . . , maar bovenal spraken we over Frans en dat vond ze geweldig, want Lydia was volledig 'verfranst'.

Op hoge leeftijd bleef zij nog zeer actief en strijdvaardig: ze schreef in 2008 nog *Zigeuners. Sinti en Roma onder het hakenkruis* en regisseerde in 2014 de documentaire film *Ma Bister* (vergeet niet, herinner je) over het leven in Europa van de Sinti en de Roma doorheen de eeuwen. Ze was 87, toen ze haar laatste documentaire maakte: over de Joodse kunstenaar Felix Nussbaum, wiens leven eindigde in Auschwitz.

Lydia was, in weerwil van wat zij meegemaakt had, niet verbitterd, had gevoel voor humor, had een duidelijke kijk en visie.

Ze bleef idealistisch en vocht voor een betere wereld. Daarvoor is ze onderscheiden.³

Over haar leven in de kampen sprak ze niet. Ze zei: "Je moet mijn boeken maar lezen."⁴

Toen kwam de coronapandemie waardoor wij enkel nog via mail contact konden houden.

Na vele maanden kwam zij per auto weer naar Temse en gingen wij als vanouds weer naar het

Palingshuis. Daarna bracht zij zoals altijd een bezoek aan het graf van Frans, die hier begraven ligt.

De dag erop ontving ik nog een mail waarin zij dankte voor de bijzonder aangename namiddag.

Twee dagen later, op 23 juni 2020, kreeg ik telefoon van haar buurvrouw die zei dat ze Lydia gevonden hadden, dood.

Grote dame!

Op 1 juni 2022 na 29 jaar burgemeesterschap en 39 jaar in de politiek bent u 'op rust' gegaan als we dat zo mogen noemen. Was het juiste moment daarvoor gekomen?

Ik ben de zoon van een burgemeester.

Mijn vader was oorspronkelijk vakbondsafgevaardigde van de ACV-arbeiders op de Boelwerf. Via het vakbondskanaal wordt hij de voorman van de christelijke arbeidersbeweging ACW (nu: Beweging.net). Via het ACW gaat hij in de politiek. Hij wordt schepen en vervolgens burgemeester. Mijn vader was de eerste burgemeester uit de werknemersstand in Temse. Hij kon goed vertellen, was een scherp mensenkenner, een volksvriend, en veel veelzijdiger dan ik. De verhalen van mijn vader vormden het eerste element in mijn politieke ontwikkeling. Ik schreef als streekjournalist voor het Wase weekblad 'De Voorpost' – waardoor mijn kennis over Temse toenam – en ik was actief in het verenigingsleven. Die drie elementen samen hebben ervoor gezorgd dat ik in de politiek ben gegaan. In 1977 ben ik voorzitter geworden van Jong-CVP. In 1982 nam ik voor het eerst deel aan de gemeenteraadsverkiezingen en werd meteen schepen. In 1993 ben ik burgemeester geworden tot 31 mei 2022.

Ik ben regent Nederlands-Engels-Duits en heb les gegeven van 1969 tot 1985. Ik heb dat graag gedaan, maar ik was tegelijkertijd ook schepen. Eind mei 1985 wordt Miet Smet staatssecretaris en ben ik gedetacheerd als kabinetsmedewerker.

Ik ben bijna 40 jaar mandataris geweest. Ik ben gestopt omdat ik vooraf gezegd had dat ik tij- ►

► dens deze legislatuur zou stoppen, zodanig dat mijn opvolger nog de kans zou hebben om zich te profileren als burgemeester. Als je zoals ik de leeftijd hebt van 71, 72 jaar en je stapt uit eigen beweging uit de politiek is dat anders dan als je 50 jaar bent en ze je opzij zetten. Met andere woorden, het was een natuurlijke evolutie zoals heel mijn politieke carrière een natuurlijke evolutie was. Het was een bewuste keuze. Ik had op voorhand gezegd: "Ik stop tijdens de legislatuur." Ik had niet gezegd wanneer, maar ik was van in het begin voorbereid op dat andere leven. Ik heb die klik probleemloos gemaakt. Nu bepaal ik zelf mijn agenda en doe wat ik graag doe. Backstage help ik al wie erom vraagt en ik geniet ten volle van de rusteloze rust die ik ken sinds 1 juni 2022.

Hebben Frans en Lydia invloed gehad op jouw manier van denken over palliatieve

zorg, euthanasie en andere levenseindebeslissingen?

Ik denk dat er wel een zekere invloed geweest is. Ik ben ruimer geworden in mijn denken daaromtrent, mogelijk onbewust, want Frans heeft zijn ideeën over euthanasie nooit opgedrongen.

Maar ook andere mensen uit mijn omgeving, hebben hierop invloed gehad. Mijn zuster was verpleegster en heel christelijk. Zij is vóór euthanasie want zij heeft zelf gezien hoe mensen soms uitzichtloos moeten lijden.

Ik ben hierin dus geëvolueerd en heb alle begrip voor mensen die voor euthanasie kiezen, maar ik vind ook dat dat ieders eigen keuze is. Ik ga er nooit propaganda voor maken, maar ik vind dat je terwijl je nog helder bent, je zelf je toekomst moet kunnen bepalen voor als de

uitzichtloosheid in zicht is. Voor mensen die daarvoor kiezen, heb ik alle begrip.

Miet Smet bijvoorbeeld was een progressieve vrouw. Ze was een uitgesproken voorstander van euthanasie en kwam daar ook open voor uit.

(zie ook interview met Miet Smet, RWS-kwartaalblad 155, jaargang 36, januari 2019)

Heb jezelf documenten daarrond opgesteld?

Ja, mijn vrouw en ik hebben een zorgvolmacht, maar nog geen euthanasieverklaring ondertekend. Maar wij praten daar soms wel over. Een concrete stap hebben we nog niet gezet. Een van mijn beste vrienden met wie ik geregeld ging fietsen in Frankrijk had kanker en is opgenomen op een palliatieve afdeling. De manier waarop dat proces verlopen is en hij dat ook aanvaardde, vond ik heel acceptabel. Het ►

© Saskia Vanderstichele

► is inderdaad een goed gekozen term: waardig sterven.

Je hebt een zorgvolmacht, wat veel mensen niet hebben, maar stel dat je in een wzc zou terechtkomen. Wat wens je daar dan?

Zo ver hebben we nog niet gedacht. Allicht heeft dat ook te maken met onze gezondheid, zolang je de nood daartoe niet gaat aanvoelen.

We bevinden ons nog niet in de fase dat we dat aan het concretiseren zijn. Maar mocht er morgen bijvoorbeeld iets ernstigs voorvallen...

Als man en vrouw kan je daar beter met elkaar over praten, maar met onze dochter ligt dat gevoeliger.

Wij als vereniging, vinden het belangrijk dat mensen het van elkaar weten waar ze staan.

Of je naar een wzc wil en zo kan je laten opnemen in een zorgvolmacht. Ook of palliatieve zorg wenst of niet, omdat iemand anders je plaats inneemt.

Zou jij met de invloed die je nog hebt, erin meegaan dat de CD&V ook voor mensen met dementie het recht op een waardig afscheid mogelijk maakt?

In principe moet dat bespreekbaar zijn, maar het hangt ervan af hoe je dat uiteindelijk in detail vertaalt en formuleert.

Want nu spreekt de CD&V er niet over.

Zou je zoiets bespreken met je familie?

Als ik dat zou bespreken, zou dat met mijn vrouw en dochter zijn. Anderen staan daarbuiten. Tot nu toe spreken wij daar eerder oppervlakkig over.

We hebben natuurlijk meer en meer voorbeelden rondom ons van mensen met dementie. Vroeger werden mensen niet zo oud en was er geen of veel minder dementie. Seniel zijn werd dat toen genoemd.

Hoe kijk jij als katholiek naar burgerlijke begravingen?

Burgerlijke begravingen nemen toe en zijn algemeen aanvaard, een natuurlijke evolutie. Maar anno 1960, toen Frans' broer begraven werd, was dat alsof de duivel zelf voorbijkwam. Mijn begrip voor andersdenkenden is medegeëvolueerd onder invloed van Frans' boek *Een jongen uit 't Foort*. Daarin heb ik gezien hoe een arme socialist, communist, in de maatschappij leefde. Geminacht door de kerk, vernederd door de rijken. Ik zag het daar vanuit een andere invalshoek.

Door die lectuur ben ik wel meer gaan nuanceren en begrip tonen voor bepaalde acties en feiten. Daarin heeft hij wel een rol gespeeld zonder dat hij dat opdroeg.

Hoe kijk je naar heel de cultus rond begraven, herinnerd worden? Zou jij een grafsteen willen bijvoorbeeld of een asverstrooiing?

Ik zou een klassieke begrafenis willen, zoals onze voorouders, met inderdaad een graf- ►

Het graf van Frans Buyens en Lydia Chagoll

► steen. Wandelend op het kerkhof, vind ik ook dat een foto een meerwaarde biedt. Zo zie ik het nu, maar misschien verander ik nog van idee.

Als je kijkt naar hoe we omgaan met gestorven mensen in de exacte herinnering van beelden, ik denk bijvoorbeeld aan het Campo Santo in Gent, dan zie je dat zelfs binnen dezelfde religie mensen op totaal uiteenlopende manieren daarmee omgaan.

Met crematie bijvoorbeeld binnen de katholieke kerk. Dat was lang verboden, maar nu ook toegelaten met een afscheidsdienst in de kerk. Er is heel veel veranderd.

Op zo een kerkhof liggen waarschijnlijk ook mensen die niet meer herinnerd worden.

Dat heeft natuurlijk mede te maken met het feit of een concessie al dan niet verlengd wordt en als dat niet het geval is, zal het graf verdwijnen. Maar dat weet je vooraf.

Ik vind het boeiend om te horen hoe mensen bezig zijn met herinnering. We willen allemaal iets doen, nu, maar we willen ook iets achterlaten, onbewust misschien.

Op het graf van Frans en Lydia gelegen in de dodenakker van Temse staat een sober modern bronzen beeld, 90 cm hoog, van een man en vrouw in tedere omhelzing, Les Amoureux, van de Fransman Jean Cordy.

Zij hebben het beeld Tendresse gedoopt.

Frans had de burgemeester laten weten dat zijn as verstrooid moest worden indien hun urnen niet verenigd konden worden in zijn geboorteplaats. De unie werd toegestaan. ■

*Temse, 19 oktober 2023
Interview en verslaggeving:
Mireille Fourneau en Marc Cosyns,
RWS-redactieraad*

Uit het archief Frans Buyens en Lydia Chagoll/ Amsab-ISG

¹ Film van Lydia Chagoll, 1982, over kindersmisbruik. Zie ook kwartaalblad (4/2023 p 18-19).

² 'Frans en Lydia, de wiek en de vlam' Luc De Ryck, uit 'Vergrijsd niet verkleurd', Kruispunt 196, 2004

³ In 1999 werd ze doctor honoris causa aan de VUB vanwege haar sociale inzet, onder meer voor kinderrechten.

⁴ Lydia Chagoll, 'Zes jaren en zes maanden' 1981 Uitgeverij Standaard Agathon; 'Buigen in Jappenkampen' Leuven, Infodok, 1986,

Palmyre De Backer (6 september 1915 - 5 november 2004)

In 2004, in een jaar tijd verloren Roel en Adie Philips hun beide ouders: hun vader, Karel Philips, aan het begin van het jaar, hun moeder, Palmyre De Backer, aan het einde. En allebei zijn ze gegaan, zeggen ze, overeenkomstig hun aard: vader vechtend tot de laatste snik, moeder na de inname van een magistraal bereide siroop die enkele minuten later de dood inleidde - het 'laatstewilsdrankje' waar ze zo naar had gesnakt.

Deze tekst zou de start zijn van het interview dat Roel en Adie bereid waren te geven voor het weekblad Humo, samen met mij, de huisarts van hun ouders. We mochten de tekst vooraf lezen en becommentariëren. De journalisten Jan Antonissen en Luc Kempens werkten toen aan een dossier over euthanasie, na het eerste tweejaarlijkse verslag van de euthanasiecommissie, conform de wet van 28 mei 2002.

Ik was en ben Roel en Adie daarvoor ontzettend dankbaar omdat toen de draagwijdte en de praktische toepassing van de 'Wet betreffende de euthanasie' vrij onbekend was, zowel voor de burgers en patiënten als voor de zorgverleners. In tegenstelling tot de 'Wet betreffende de rechten van de patiënt' van 22 augustus 2002, had de overheid geen informatiecampagne gepland. Erger nog, artsen, toen nog geneesheren genoemd, mochten deontologisch de mogelijkheid van euthanasie zelf niet eens ter sprake brengen. Het verzoek mocht alleen van de patiënt komen. De geneesheer kon daar al dan niet op ingaan (sinds de wetswijziging van 2020 moet de arts er op ingaan of doorverwijzen). Euthanasie was en is geen medische zorghandeling, maar blijft een misdrijf, maar met dien verstande dat de arts van vervolging kan worden ontslagen als de wettelijke voorwaarden zijn vervuld en hij de procedures heeft gevolgd... De informatie voor artsen trachtten we indertijd via de "Ge-

neesmiddelenbrief" van de vzw FARMAKA en de oprichting van LEIF vanuit RWS te verwezenlijken. Maar die medische kennis bereikte noch de burger noch de patiënt. De informatie via de media was dus zeer belangrijk, maar we hadden dit als individu, noch als vereniging RWS-ADMD niet in de hand...

Ze was oud en der dagen zat, en na de dood van haar man zag ze de zin van een verlengd verblijf op aarde helemaal niet meer in. En dus besloot Palmyre D., samen met haar huisarts, er een punt achter te zetten. Dossier euthanasie, deel 1: 'Dit wordt hét probleem van de komende jaren.'

Deze in vetgedrukte tekst was de intro van het interview, verschenen op 18 januari 2005 in Humo met als koptitel: **Palmyre D., 1915-2004, gestorven van levensmoeheid**. Dat hadden we niet gelezen gekregen! Toen ik deze koptitel en inleiding las, besepte ik dat er mediaheisa zou ontstaan en vreesde ik toch een beetje voor mogelijke juridische gevolgen. Die kwamen er gelukkig niet. Ook niet na het interview een dag later in Terzake met Jeanine Leduc en Myriam Vanlerberghe, twee van de zes indieners van de wet. Leduc vond dat ik als arts een fout beging en de kinderen meer hun moeder hadden moeten entoureren... Ze wist toen de ware toedracht van de geriatrische aandoeningen nog niet en heeft zich nadien verontschuldigd bij mij, spijtig genoeg

niet bij de kinderen. Beide politici waren toen blijkbaar ook nog niet op de hoogte van het feit dat de euthanasiecommissie na twee maanden geen verzet had aangetekend en ik daardoor impliciet wist dat 'het dossier' was goedgekeurd. Dat was ook een vereiste geweest om het interview pas te laten verschijnen twee maanden na het overlijden van Palmyre. In het tweede verslag van de euthanasiecommissie zou het gecatalogeerd worden in een nieuwe rubriek: "verschillende aandoeningen" zonder expliciet "levensmoeheid" te (moeten/ willen) vermelden.

Naar aanleiding van het 40-jarig jubileumnummer wilde ik Roel en Adie opzoeken. Hoe zouden ze bijna twintig jaar later het overlijden van hun beide ouders ervaren en welke invloed heeft het gehad op hun latere leven en gedachten?

We spraken samen af in Hoofddorp nabij Schiphol, waar Adie en haar echtgenoot Yves nog altijd wonen, sinds ze in 1979 verhuisden ►

1915

1918

Karel Philips (1 oktober 1918 – 22 januari 2004)

vloed op zijn mentale toestand, traag maar gestaag. Moe ontkende dat, want dan mocht hij niet meer rijden en was ze haar chauffeur kwijt om overal naar toe te vlammen. Hij deed werkelijk alles voor haar.'

Toen ze zelf niet meer mee kon omwille van haar gangstoornissen en artrosepijn, verwittigden ze de winkeliers, dat hij vergeetachtig was, zijn portefeuille niet vond of de verkeerde richting uitging. Het werd meteen beaamd, want iedereen had het al gemerkt. 'Het was op het einde thuis niet haalbaar meer' vervolgt Roel, 'toen hij door zijn rigiditeit herhaaldelijk viel. Jij hebt ze samen in het ziekenhuis gebracht, maar had mijn vader nog kunnen of willen meegaan in het verhaal van moe, ze waren beiden al naar de eeuwigheid vertrokken, waar jij hen ook wilde bij helpen. Ik herinner mij nog levendig toen we daar toekwamen en Va tegen de dokter zei: ik ben blij dat we hier opgenomen zijn en dat het niet voor mij is maar voor mijn vrouw.'

'Bijna 60 jaar lang was hij de trouwe en liefdevolle levenspartner, vermeldden we op zijn overlijdensbericht. En vice versa!' vertelt Adie verder. 'Ik vind het wel knap dat ze het uitstel dat wij gevraagd hebben, gehonoreerd heeft en ons de tijd gelaten te rouwen voor Va. Zij was liever in dezelfde kist vertrokken, met hun lidkaart van RWS.'

Praten jullie er met elkaar over en met de kinderen, wil ik weten. 'Ja, wij hielden met ons twee kinderen parlement, tweemaal. Niet makkelijk maar nu weten wij en weten zij het én we hebben sindsdien een levenstestament, bij ons in België een zorgvolmacht genoemd.. 'Bij de notaris' valt Yves in, 'en ik wil geen euthanasie zoals jij. Aan mijn dode lichaam ko-

men ze niet aan, geen donatie!' 'Maar ik mag wel dagelijks de druppeltjes in je oog doen', lacht Adie. 'Nu enkel nog bij de arts gaan, maar da's niet makkelijk om daarvoor een consult te krijgen in onze groepspraktijk. De volgende stap is mij aansluiten bij de euthanasieclub, zoals mijn vriendin het luchtig verwoordt.'

'Ik ga er nu werk van maken om lid te worden van RWS', reageert Roel maar Eline lacht: 'Hoe lang spreken we daar al van om iets op papier te zetten! Uitstelgedrag: I shall cross the bridge when I'll get there.' 'Neenee, het is duidelijk', zegt Roel, 'als ik mijn vaders lijden zou meemaken, dan meteen, maar ik ga psychisch nooit zo lijden dat ik dood wil. Dat heb ik nooit goed begrepen van mijn moeder, alhoewel ik er klaar mee was toen ze het echt wou, na negen jaar dat ze er bij ieder contact op terugkwam, vanaf haar 80ste. ...Misschien ook de reden waarom ik er niet bij wou zijn bij haar effectieve sterven.'

'Dat is net het enige wat ik nu anders zou doen: ik zou er bij blijven! Toen dacht ik dat ze me niet nodig had, er was zo een vertrouwen en veiligheid tussen jou als arts en haar, maar nu ik als mantelzorger bij mijn buur zijn laatste adem mocht meemaken, vond ik het mooi erbij te staan, erbij te zijn', besluit Adie.'

Het HUMO interview van 18 januari en het Terzake interview van 19 januari 2005 werden nav dit artikel op de website van RWS geplaatst: www.rws.be

M.C.

► naar het geboorteland van Karel. De ontvangst en het weerzien is hartelijk, samen met Roel en zijn partner Eline. Lekker zelfgebakken taart van Adie en echte Hollandse krentenbollen die ons meteen tot de essentie brengen: 'Kijk, ik ben nog altijd blij dat we een soort laatste feest gegeven hebben met Omoe -zo noemden we haar- wij, de kinderen en alle kleinkinderen om het leven te vieren. Het was echt lang geleden dat ik mijn moeder zo zien lachen heb. En haar laatste uitzwaai, toen ze de trap afgleed, ik zal het nooit vergeten.' 'We hadden bij ons thuis een traplift', springt Roel bij als hij mijn verwondering ziet. 'Probeer een ritueel te verzinnen voor iets wat pijn en verdriet doet om dat mooi af te ronden, dat zou ik iedereen aanraden en kan je als tip aan jouw patiënten meegeven', zegt Adie. 'Wat een verschil met mijn vader die een echte doodsstrijd heeft gevochten. Dat was verschrikkelijk om te zien voor omoe, maar het paste wel bij hem, of paste het eerder bij zijn ziekte?' Roel denkt eerder het laatste: 'Zijn "parkinson" en in een latere fase multiple herseninfarcten hadden ook in-

In afwachting van de buitenvervolginstelling van een arts-internist ...

Bijna twee jaar na de 'euthanasieheisa' in het Jan Palfijnziekenhuis te Gent, vernamen we op 3 oktober dat internist Jan Rodenbach, niet vervolgd zal worden. We lazen het zelfs in de Gazet van Antwerpen! 'Het gerechtelijk onderzoek is eindelijk afgerond en het parket zal de buitenvervolginstelling vragen', bevestigde advocaat Walter Van Steenbrugge, auteur van het recente meer dan lezenswaardige boek 'Operatie Kerk: of hoe justitie knielde voor de kerk in Operatie Kelk en het euthanasieproces'. Het zal een grote opluchting zijn voor de collega. Gelukkig had hij een grote veerkracht en werd hij ondersteund door vele collega's.

De teneur van de talrijke reacties was: 'Het kan echt niet dat collega's voor hun zorg bij het levenseinde, zonder gehoord te worden of enig overleg, als misdadigers aangeklaagd worden, in de cel belanden en meteen geschorst. We moeten vermijden en aanklagen dat een strafwet uit revanche of als zogezegde 'kwaliteitscontrole' misbruikt wordt. Dat wetgeving inzake levenseindebeslissingen zich daartoe leent, vraagt des te meer om dringende evaluatie.'

Ondertussen werden er nieuwe onderzoeken geopend en lopen er verdere onderzoeken naar zogezegde onrechtmatige euthanasietoepassingen, bijna allemaal op aanklacht van collega's en directies uit revanche, zoals recent in juli '23 openbaar werd in Boortmeerbeek.

De advocaten Van Steenbrugge en Mussche maken zich sterk dat de strafwetgeving aangepast zal worden op basis van een door hen afgedwongen arrest van het Grondwettelijk Hof. Op 20 oktober 2022 verklaarde dit Hof

dat de euthanasiewet ongrondwettelijk was omdat er geen onderscheid in strafbepaling is. Benieuwd of dit zal meespelen in de redenen van buitenvervolginstelling van collega Rodenbach, die voorzien was op 27 oktober maar ondertussen verder uitgesteld naar 24 november en 6 december*. Rechter beseffen blijkbaar niet dat dit herhaaldelijk uitstel hemeltergend is, zelfs al weet je dat je onschuldig bent en enkel maar goede zorg trachtte te leveren. Of blijft men uitstellen in afwachting van aangepaste wetgeving?

Er wordt al lang beweerd dat men er 'binnenskamers mee bezig is' maar het was alleszins nog niet opgenomen in het voorstel van de nu afgetreden minister van Justitie Vincent Van Quickenborne. Zijn 'voorontwerp van wet tot wijziging van diverse wetten die het departement Justitie sneller, menselijker en strafder dienen te maken' werd goedgekeurd in de ministerraad van 21 april 2023 en op 20 juli in de Kamer, zonder enige verwijzing naar de wet betreffende de euthanasie.

Uit welingelichte bron vernemen we dat aanpassingen met specifieke strafbepalingen alsook een te wijzigen werking van de euthanasiecommissie, noodzakelijk op basis van de uitspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens, niet eenvoudig zijn, zelfs grondwettelijk onmogelijk gezien de vervlechting met de wetgeving betreffende de rechten van de patiënt en de palliatieve zorg.

Die vervlechting komt des te meer tot uiting in de casus van arts Rodenbach. Bij de terminale 92-jarige patiënt die al langer dan door de natuur voorzien, leefde door de medische zorg,

was er een te verwachten overlijden binnen de 24 uur. Het was kiezen tussen laten 'stikken' of een menswaardig sterven bezorgen, momentaan op verzoek bij middel van barbituraten of geleidelijker met midazolam gecombineerd met morfine.

De hamvraag is niet of de euthanasiewet moet aangepast worden, maar wanneer men eindelijk de politieke moed zal hebben om kort en krachtig, los van de macht van en de blijvende knieval voor de Kerk, euthanasietoepassing over te hevelen naar de patiëntenrechtenwet. Of om op zijn minst een gedoogbeleid toe te laten waar alle levenseindebeslissingen met open geest en zorgzaamheid, transparant en zonder angst voor vervolging kunnen uitgevoerd worden en geregistreerd in het geïntegreerd medisch zorgdossier.

RWS zal alleszins blijven ijveren voor een gezamenlijke wet met duidelijke definities en procedures, gebaseerd op wetenschappelijk onderzoek. Het Europese levenseindeonderzoek bevestigde in 2018 dat patiënten de meest hoogstaande kwalitatieve zorg ontvangen in een palliatieve zorgsetting waar alle levenseindebeslissingen, ook euthanasie, vroegtijdig besproken, overlegd, in het dossier gedocumenteerd en mogelijks uitvoerbaar zijn, zonder onderscheid en gelijkwaardig. ■

Marc Cosyns
RWS-redactieraad

**bij het drukklaar maken van ons kwartaalblad, vandaag 1 december, vernemen we dat Jan Rodenbach buiten vervolging werd gesteld en niet tot 6 december heeft moeten wachten: eindelijk!*

ADMD Frankrijk vs. het European Centre for Law and Justice (ECLJ)

Of hoe ultraconservatieve religieuze fundamentalisten uit de VS in Frankrijk en andere Europese landen de wetgevingen inzake euthanasie (en abortus) pogen te verhinderen of terug te schroeven. . .

In Frankrijk is de levenseindeproblematiek thans een hot item. Vorig jaar had de Franse regering een burgerforum in het leven geroepen bestaande uit burgers van alle maatschappelijke geledingen en leeftijden om te bekijken of wetgeving inzake actieve stervenshulp wenselijk is. Het forum heeft zich met een grote meerderheid uitgesproken voor een liberale euthanasiewet. In maart jongstleden had president Macron daarom een ontwerp van euthanasiewet beloofd. Het (overigens vrij vage) ontwerp is in december 2023 besproken door de ministerraad en zal in de loop van het eerste trimester van dit jaar in behandeling worden genomen door het Parlement. Al dient daar ook bij gezegd te worden dat president Macron persoonlijk niet erg happig is om bio-ethische kwesties aan te pakken omdat zijn rechtse regeringspartners niet allemaal op dezelfde lijn zitten en hij er alles wil aan doen om de katholieke minderheid in zijn land niet te schofferen. Dat was al gebleken tijdens de discussies over het homohuwelijk enkele jaren geleden. . . Het blijft met andere woorden afwachten tot het debat in de Franse Assemblée is beëindigd voor we zullen weten hoe de Franse euthanasiewet er precies zal uitzien. Wordt vervolgd. . .

En de tegenstanders van euthanasie (en maar in het algemeen van zelfbeschikkingsrecht voor het individu) blijven inmiddels niet bij de pakken zitten. In dit verband is het European Centre for Law and Justice (ECLJ) een van de hoofdrolspelers en een niet te onderschatten

tegenstrever. Het ECLJ is een oerconservatieve "christelijk" geïnspireerde NGO die sedert 1998 is gebaseerd in Straatsburg en vooral lobbywerk verricht ten aanzien van het Europees Parlement¹, het Europees Hof voor de Rechten van de Mens en de VN. Naar eigen zeggen verdedigt het Centrum de godsdienstvrijheid en de "waardigheid van de persoon". Het is een dochterorganisatie van het American Center for Law and Justice, opgericht in 1990 door de televangelist Pat Robertson, die door kenners wordt omschreven als de absolute leider van de meest radicale verdedigers van de waarden van WASP² Amerika. De organisatie doet niet alleen aan lobbywerk maar treedt soms ook op als derde partij of verleent juridische bijstand aan klagers in gerechtelijke procedures betreffende bio-ethische kwesties zoals medisch geassisteerde voortplanting, het homohuwelijk, euthanasie, enzovoort. In feite komt het er dus op neer dat Amerikaanse fundamentalistische religieuze groeperingen via lokale NGO's de rechtspraak in Europa en de rest van de wereld proberen te beïnvloeden. Dat het Amerikaanse Hoogerechtshof zijn arrest Roe vs Wade (dat het recht op abortus op federaal niveau garandeerde) heeft ingetrokken, heeft het ECLJ nog gesterkt in zijn overtuiging dat ook in Europa misschien kan worden getornd aan abortus- en euthanasiewetgevingen. Nu verschilt ons rechtsstelsel natuurlijk vrij grondig van het Amerikaanse, maar toch doen we er goed aan de waarschuwingen in acht te nemen van verscheidene sprekers op het recente RWS-jubileumssymposium dat zogenaamde "verworven rechten" ook niet altijd voor de eeuwigheid blijven gelden. . .

Onze Franse zustervereniging ADMD (Association pour le Droit de Mourir en Dignité) heeft het afgelopen zomer zwaar aan de

stok gekregen met het ECLJ. Het ECLJ heeft namelijk ADMD Frankrijk regelrecht de oorlog verklaard door via een extreemrechtse website een artikel te verspreiden van de hand van Grégor Puppincq, directeur van het ECLJ, waarin ADMD wordt afgeschilderd als rechtstreekse ideologische erfgenaam van de Angelsaksische eugenetica-beweging³ en de "euthanasie"-praktijken van de nazi's in de jaren dertig en veertig van de vorige eeuw. Uiteraard was dat te gortig voor ADMD, dat prompt naar de rechter is gestapt om dergelijke lasterlijke aantijgingen niet ongestraft te laten. Wordt eveneens vervolgd. . . ■

Siegfried Van den Enden
RWS-redactieraad

¹ Hoewel bio-ethische kwesties volgens het EU-Verdrag onder de bevoegdheid van de lidstaten vallen, kan het Europees Parlement (niet-bindende) resoluties aannemen op dit gebied, die soms hun effect op beleidmakers en op de publieke opinie niet missen.

² White Anglo-Saxon Protestant

³ De eugenetica (Grieks: 'εὖ, eu, goed en γένεσις, genesis, oorsprong) of rasverbetering is het streven naar, onderzoek van mogelijkheden en uitvoer van maatregelen tot verbetering van de genetische samenstelling van een populatie of groep, in de regel de menselijke bevolking. (Bron: wikipedia). De eugenetica-beweging vindt zijn oorsprong in Engeland aan het eind van de negentiende eeuw en is vrij snel overgewaaid naar andere Angelsaksische landen. In nazi-Duitsland werd de eugenetica gebruikt als pseudowetenschappelijke basis voor de rassenwetten.

Secretariaat

RWS is er voor iedereen, al 40 jaar!
Aarzel niet om hulp of informatie te vragen

Hallo,

U kan bij ons terecht voor praktische informatie en tips.
Per brief, via mail op info@rws.be of telefonisch op het nummer **03 272 51 63**.
Ook op de website www.rws.be vindt u heel wat informatie.

Het secretariaat is telefonisch bereikbaar op maandag, dinsdag, woensdag en vrijdag van 9 tot 12 uur en op donderdag van 13 tot 17 uur.

Vragen over lidgeld en documenten kan u dan stellen.

Telefoneren kan echter de hele week op hetzelfde nummer en dat **24/7**.
RWS-medewerkers beantwoorden dan uw vragen. Hou liefst rekening met de kantooruren en respecteer indien mogelijk de avonden en de weekends. Voor héél dringende gevallen kan er natuurlijk een uitzondering gemaakt worden. Indien u op de voicemail terecht komt, dan bellen wij zo spoedig mogelijk terug.

Wenst u een **persoonlijk contact**, maak dan een **afpraak**. Hiernaast vindt u een overzicht van onze permanenties.

Wij vragen u vriendelijk om steeds uw **lidnummer** bij de hand te hebben. Zeker als u telefoneert. Uiteraard is dat verzoek ook geldig voor correspondentie per brief of mail. Naast uw adres vermeldt u dus ook uw lidnummer. Uw lidnummer vindt u op uw jaarkaart én op de omslag (bij uw adres) waarin het kwartaalblad verstuurd wordt.
Met dit lidnummer is het inderdaad een koud kunstje om snel uw gegevens op te zoeken. Let wel: de personen die 24/7 paraat staan om uw telefoon te beantwoorden, hebben niet direct toegang tot het ledenbestand en kunnen bijgevolg minder snel antwoorden.

Wij zijn er voor u als u **documenten** nodig heeft: negatieve wilsverklaring patiëntenrechten (vroeger levenstestament) en de wilsverklaring euthanasie. Inge vulde documenten hoeft u niet aangetekend te verzenden. Een gewone postzegel volstaat.

Tenslotte nog informatie over **betalingen** aan RWS:

- vermeld steeds uw naam en lidnummer. De betalingen worden digitaal verwerkt, daarom vragen wij u per persoon (lidgelden bijvoorbeeld) een aparte betaling uit te voeren.
- geef zeker bij de overschrijving onder "Vrije mededeling" de reden van de betaling. Bijvoorbeeld "lidgeld", "inschrijving voor een bepaald evenement", "bestelling DVD of boek", enzovoort.
- hou de overschrijvingen "gescheiden": betaal afzonderlijk voor elke soort bestelling en combineer bijvoorbeeld niet met de betaling van uw lidgeld.

Het RWS-secretariaat

Permanenties

Tijdens de permanenties zijn een aantal goed opgeleide RWS-vrijwilligers aanwezig. Zij zijn bereid u algemene informatie te geven over RWS en de voordelen van een lidmaatschap. U kan er de nodige formulieren bekomen of inleveren om te archiveren. U wordt, indien gewenst, geholpen met het invullen van de documenten: negatieve wilsverklaring patiëntenrechten (vroeger levenstestament) en de wilsverklaring euthanasie. U kan terecht met al uw vragen over het levens-einde, de wetgeving met betrekking tot euthanasie, patiëntenrechten, enzovoort.

*Er wordt alleen op afspraak gewerkt.
Afspraken zijn beperkt tot 30 minuten.
RWS volgt de maatregelen met betrekking tot de volksgezondheid.
Mochten mondklappers (terug) verplicht worden, dan zal RWS deze voorschriften volgen.
Met dank voor uw begrip.*

ANTWERPEN

**Van de Wervestraat 2A-B01,
2060 Antwerpen (gelijkvloers)**

Enkel op afspraak.

Elke eerste en derde donderdag van de maand
vanaf 14.00 uur.

Voorafgaandelijk afspraak te maken met het
RWS-secretariaat: 03 272 51 63 (op maandag,
dinsdag, woensdag en vrijdag van 9 tot 12 uur en
op donderdag van 13 tot 17 uur) of via mail
info@rws.be.

GENT

**Vonkel, Zwijnaardsesteenweg 41-43,
9000 Gent**

Enkel op afspraak.

Elke derde woensdag van de maand van 14.00
tot 16.00 uur.

Voorafgaandelijk afspraak te maken met het
RWS-secretariaat: 03 272 51 63 (op maandag,
dinsdag, woensdag en vrijdag van 9 tot 12 uur en
op donderdag van 13 tot 17 uur) of via mail
info@rws.be.

HASSELT

**Een persoonlijk gesprek met Johan Jacques
kan na afspraak.**

Je kan hem bereiken via mail :

johan.jacques@telenet.be of 0474 796 256.

Een videochat kan ook via WhatsApp of facetime.

MECHELEN

**Vrijzinnig Centrum DE SCHAKEL Mechelen
Steenweg 32, Mechelen**

Enkel op afspraak.

Afspraak te maken met het RWS-secretariaat:
03 272 51 63 (op maandag, dinsdag, woensdag en
vrijdag van 9 tot 12 uur en op donderdag van 13 tot
17 uur) of via mail info@rws.be.

Aandachtspunten tijdens de contacten met RWS & de Permanenties (onthaalmomenten)

De RWS-vrijwilligers die de permanenties verzorgen, kaartten enkele punten aan waarvoor zij speciale aandacht vragen in dit kwartaalblad. Wat we dan ook doen in de vorm van een korte vraag- en antwoordsessie.

Ik stuur een kopie van mijn documenten naar RWS. Wat doet RWS daarmee?

We ontvangen graag het origineel..

RWS registreert uw documenten. Na betaling van het lidgeld, ontvangt u een lidkaart. Die bewaart u best bij de identiteitskaart.

In deze digitale wereld wordt alles gescand en wij hebben efficiënt en in alle discretie snel toegang tot uw documenten.

Ik heb mijn documenten hier thuis liggen. Is dat niet voldoende?

We veronderstellen dat u wél een kopie gegeven heeft aan uw vertrouwenspersoon en getuigen. Echter: stel dat u het slachtoffer wordt van een tragisch ongeval, eventueel in het buitenland. Als de medici vaststellen dat u een RWS-lidkaart heeft, kunnen zij RWS contacteren (wat in het verleden al gebeurd is) om de nodige wilsverklaringen te raadplegen. U hebt er dus alle belang bij om een kopie van uw wilsverklaringen ook aan RWS te bezorgen en ze niet enkel bij u thuis te bewaren en aan uw vertrouwenspersoon te overhandigen.

Niemand kan mij helpen met het invullen. Heeft u een oplossing?

Regel een afspraak met RWS en u wordt geholpen. Let wel: u moet zelf zorgen voor de juiste gegevens én de handtekening van uw getuigen en vertrouwenspersoon.

Heeft u nog vragen?

Stel ze op onze permanenties.

U kunt ook 24/7 telefonisch bij RWS terecht.

Of stuur een mail of brief naar info@rws.be.

“Jouw wil is immers wet”

TOT ALTIJD / AuFond Producties

Aan u, RWS-leden, moeten we Mario Verstraete (1962 – 2002) niet meer voorstellen. Mocht u toch nog achtergrondinformatie willen, dan adviseren wij u de kwartaalbladen van 2023 te herlezen: het jubileumnummer pagina 14, het 3de kwartaalblad pagina 17 en in het 4de kwartaalblad kondigden wij reeds de theateervoorstelling TOT ALTIJD aan.

Hier krijgt u meer informatie over die voorstelling van Aufond Producties. Op 3 oktober 2023 werd in de foyer van Theater Elckerlyc in Antwerpen een persconferentie georganiseerd, waarvan hieronder verslag.

Gastvrouw Katja Retsin zorgde voor een gesmeerd verloop van de persconferentie, waarop de bijna voltallige cast aanwezig was. Qua pers telden we circa 15 vertegenwoordigers: niet alleen van de provincie Antwerpen, ook van West-Vlaanderen.

De gastvrouw gaf een korte introductie rond de muziekproductie TOT ALTIJD, gegroeid uit de film met dezelfde naam. De eerste sprekers waren dan ook de twee regisseurs: Nic Balthazar, die zijn "product" doorgegeven heeft aan Manu Jacobs. Beiden bespraken het onderscheid tussen de luchtige musical tegenover het meer aangrijpende muziektheater. TOT ALTIJD is een verhaal over liefde, vriendschap en afscheid nemen en hoort thuis in dat laatste genre. We herhalen de woorden van Manu Jacobs "Men is geneigd grote Engelstalige producties naar Vlaanderen over te brengen, terwijl hier ook pareltjes te vinden zijn".

Het duo Jérémie Vrielynck (muziek) en Timo Descamps (liedteksten) startte bij Ketnet en Studio 100. Als producer, componist en songwriter werken zij sinds 2001 samen. Voor het eerst aan één groot geheel, namelijk muziektheater. Een mooie opdracht, een uitdaging die (voor het eerst) de mogelijkheid geeft in

het hoofd te kijken van de personages, waardoor ze diepgang in hun liedteksten kunnen brengen.

Hoofdrolespeler Jo Hens, een dertiger met jaren ervaring in het luchtige genre als acteur en zanger, kan zich nu vastbijten in een zwaardere rol. Hij staat voor een moeilijk opdracht: het is een intense vertolking en... op circa twee uur moet een fysieke aftakeling uitgebeeld worden.

De andere acteurs zijn David Cantens, Line Ellegiers, Floris Devooght en Anne Mie Gils. Die laatste vervulde de cast telefonisch op de persbabbel. Zij vertolken verschillende rollen, wat voor elke acteur een welgekomen afwisseling is.

Line Ellegiers is ook podcastmaker en zij maakte samen met Jo Hens twee podcasts rond Tot Altijd.

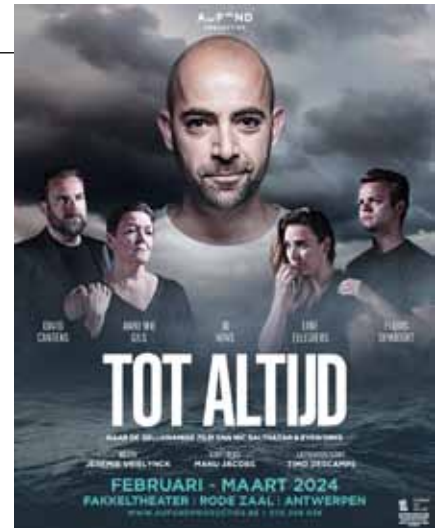
In een eerste aflevering horen we MS-patiënte Sybiel Verstraete, Myriam Blomme van de MS-Liga Vlaanderen en klinisch psycholoog Stijn Clijsters. Een tweede podcast gaat over euthanasie met de uitbehandeld verklaarde patiënte Laura Nys en Marc Cosyns van RWS. Zie kader 1 waar en hoe men de podcast kan beluisteren.

Ter afsluiting van de persconferentie bracht Jo Hens een akoestische versie van het lied TOT ALTIJD. Op het podium zal het uitgevoerd worden door een volledige liveband.

In avant-première vindt u op pagina 4 van dit blad de liedtekst.

TOT ALTIJD is een verhaal over waardig leven en waardig sterven; over strijden om te mogen sterven; over de laatste reis naar rust... gebracht door acteurs die graag leven. ■

Marc Van Hoey en Mick De Wachter

WAAR ZIJN DE PODCASTS TE BELUISTEREN?

Apple podcast:

[Apple Podcast - Recht op waardig sterven / Euthanasie](#)

[Apple Podcast - Leven met een chronische ziekte / MS](#)

Spotify:

[Spotify - Recht op waardig sterven / Euthanasie](#)

[Spotify - Leven met een chronische ziekte / MS](#)

WAAR IS DE PRODUCTIE TE ZIEN?

Fakkeltheater – Rode Zaal

Hoogstraat 12 - 14, 2000 Antwerpen

• - Tickets via www.fakkeltheater.be en 070 246 036

- via www.RWS.be (klik op de "banner" bovenaan)

• Speeldata:

17, 18, 23, 24, 25 februari 2024
1, 2, 3, 8, 9, 10 maart 2024

Aanvang 20.00 uur.

Behalve op zondagen: matinee om 15.00 uur.

• Tarief 32 €.

RWS-leden krijgen een korting van 10 % bij gebruik van de code RWS-TOTALTIJD

Woordzoeker

W	N	J	I	L	T	H	C	I	R
T	E	M	A	A	H	C	I	L	E
R	T	T	L	A	U	I	B	C	E
A	S	F	E	T	I	S	B	E	W
A	O	I	H	N	S	A	R	A	D
V	K	L	M	E	S	B	O	N	N
T	S	U	P	M	A	C	E	S	A
I	E	C	H	A	E	V	H	N	R
U	K	S	R	I	E	N	G	A	B
T	E	I	T	L	U	C	A	F	P

WELK WOORD ZIT IN
DIT LETTERROOSTER
VERBORGEN?

Zoek volgende woorden en
streep ze door. De letters
die overblijven vormen een
woord!

- BED – BRANDWEER –
- CAMPUS – EERBAAR
- FACULTEIT – KOSTEN –
- LEVEND – LICHAAM – LIFT
- MENTAAL – RICHTLIJN –
- TEST – THUIS – UITVAART –
- WEBSITE – WETENSCHAP

De overblijvende letters vormen de slogan die je zoekt:

.....
Ontdek de oplossing elders in dit blad!

IK WORD LID VAN RWS

VOLLEDIG INGEVULD EN ONDERTEKEND STUREN NAAR: RWS, VAN DE WERVESTRAAT 2A-B01, 2060 ANTWERPEN

Ik wens deel uit te maken van **Recht op Waardig Sterven vzw** en stort op bankrekening: **BE19 3200 2641 7012** van RWS € 20 (per persoon), € 40 (2 personen op hetzelfde adres) en vermeld op de overschrijving duidelijk 'Nieuw lid' + naam + jaartal

Naam 1 Voornaam Geslacht

Naam 2 Voornaam Geslacht

Straat / nr

Postcode Woonplaats

Geboortedatum Tel + E-mail

Handtekening + datum

OP OVERSCHRIJVING VERMELDEN:

'Nieuw lid' + naam + jaartal

DNR-penning

Net een jaar geleden publiceerden wij in het kwartaalblad dat we de actie DNR-penning zouden afsluiten en dat januari 2023 de laatste kans was om te bestellen.

Wij kregen daarna slechts vijf bestellingen en spijtig genoeg kan de leverancier pas een productie starten vanaf vijftig stuks. Wij hebben ons uiterste best gedaan, echter zonder gunstig gevolg.

Wij vinden het heel spijtig dat wij die bestellingen niet kunnen uitvoeren. De vijf personen die bestelden zijn inmiddels terugbetaald.

Wij danken alle leden die sinds het begin van de actie een bestelling hebben geplaatst.

Jouw wil is wet.

Bepaal zélf de omstandigheden van uw levenseinde.

Laat uw negatieve wilsverklaring patiëntenrechten (vroeger levenstestament) en wilsverklaring registreren bij RWS en bepaal zelf de omstandigheden van uw levenseinde.

RWS slaat de documenten op in een eigen bestand.

Doe het nu het nog kan.

RWS
RECHT OP WAARDIG STERVEN
Van de Wervestraat 2A-B01
2060 Antwerpen • www.rws.be

Voltooid leven

Een thema dat steeds meer actueel wordt.

Els van Wijngaarden

zaamheid, een gevoel er niet meer toe te doen, een groeiend onvermogen om zich te uiten op een wijze die kenmerkend was voor de persoon, geestelijke en lichamelijke moeheid van het leven en een innerlijke afkeer en weerzinten aanzien van (gevreemde) afhankelijkheid.

Els van Wijngaarden geeft een overzicht van verschillende aspecten die spelen in het verlangen naar een goede dood. Verlangen. En een goede dood. In onze samenleving wordt de dood gezien als een eindpunt. De weg daarnaartoe willen we onder controle houden. Goed laten verlopen. Niet in een afhankelijke positie terechtkomen, waarbij we toch niet zeker zijn dat anderen onze wil en wensen zullen respecteren en behartigen. Wegen om te beheersen zijn medicalisering en psychologisering (met de ondersteuning van de medische behandeling en begeleiding kan dit meer gecontroleerd). Maar de taal verandert. Onze beleving is daarbij technischer. Gesprekken worden moeilijker. Staan verder van onze voeling af. Daarbij blijft de vraag of er voldoende zorg en zorgverstrekkers beschikbaar zullen zijn.

We merken ook een existentiële eenzaamheid: het relationele verkeer blijkt geen hechte relatie meer te bevatten. We voelen ons teruggeworpen op onszelf. We verlangen naar een meer diepgaand contact, maar tegelijkertijd kunnen of willen we het niet meer aangaan. Het is onbereikbaar geworden, en de ervaren afstand met 'de wereld' en de naasten wordt steeds groter. We zijn en voelen ons meer uitgerangeerd. De maatschappij zit niet meer op ons te wachten. We voelen ons nutteloos. Meer zelfs, we kunnen het aanvoelen als een verlies van onze identiteit. Hoe zouden we het leven een nieuwe betekenis geven? En is dat zinvol? ►

Hoewel mensen niet noodzakelijk terminaal of psychiatrisch ziek zijn, kunnen ze lijden aan het leven, en het gevoel hebben dat ze domweg zitten te wachten op de dood. Het lukt ze niet meer om écht verbinding te maken met de personen om hen heen. Of ze voelen zich uitgerangeerd. Ze staan aan de zijlijn van de samenleving. Anderen voelen hun onafhankelijkheid wegglijden. Ze verkennen dan een zelfverkozen levenseinde als de vlucht vooruit.

Over dat thema heeft Els van Wijngaarden een boek geschreven. 'Voltooid Leven'. Zij heeft bevragingen gedaan bij ouderen om zicht te krijgen op dit onderwerp. Els van Wijngaarden is als zorgethicus en universitair hoofddocent verbonden aan het de Radboudumc (University Medical Center) in Nijmegen. Ze leidt daar een onderzoeksgroep 'Zingeving en Ethiek rond Ouder worden en Sterven.' Samen met haar collega's onderzoekt ze wat goed ouder worden en goed sterven in de hedendaagse context voor mensen betekent. Daarbij komen onderwerpen aan bod zoals

- Ervaringen van zin en zinloosheid in de ouderdom
- Lijden aan het leven, levensmoeheid en voltooid leven
- De wens om te sterven (versus de wens om te leven)
- De rol van keuzes rond het levenseinde
- Betekenisvolle gesprekken over (keuzes rond) het levenseinde
- De betekenis van/omgaan met lijden en tragiek in een seculiere tijd
- Zelfgekozen levenseinde en euthanasie

De auteur bundelt in haar boek haar bevindingen van een bevragingsonderzoek over de eindelevensbeleving van ouderen en documenteert ze met inzichten van de neurowetenschap. Ze beschrijft daarbij tevens veel praktijksituaties. Het boek biedt een gestructureerde reflectie zonder een sluitend antwoord te ambiëren.

Daarin stelt ze dat oud zijn vaak een typische beleving heeft met kenmerken als permanente innerlijke spanning, een diep gevoel van een-

- We weten dat het aardse leven sowieso zal eindigen, en dat het past in een 'groter geheel' waar we geen vat op hebben.

Els van Wijngaarden eindigt haar boek met de bedenking van Joan Erikson (boek: *The life cycle completed* van haarzelf en haar man Erik), dat ouderen langzamerhand niet alleen beseffen, maar ook effectief door een proces gaan van loslaten uit de voorbije wereldbeleving. Mensen verliezen langzamerhand hun autonomie en beleefde onafhankelijkheid. Daarbij verliezen ze zelfvertrouwen. De wanhoop neemt toe. Ook de afhankelijkheid. Het zijn allemaal kenmerken die ze in het voorbije leven overwonnen en waar ze nu terug tegen aanlopen.

Ouderen die erin slagen om de conflicten te overwinnen, kunnen volgens haar de fase van 'gerotranscendentie' bereiken. Met gerotranscendentie refereert zij, net als Tornstam (een Zweedse gerontoloog), "aan de zelfoverstijgende ervaring van de oudere mens: niet het eigen ik staat centraal, maar het besef dat elk mens een deel is van het verleden, het heden en de toekomst. De oudere is onderdeel van het zogeheten intergenerationele web van relaties en heeft daarin zijn plek." Zo kan hij of zij een vorm van innerlijke tevredenheid ontwikkelen met het leven zoals het is. Met zijn inherente afhankelijkheid van de wereld rondom. En zich daarbij leren goed voelen. In samenleving. Inclusief in plaats van exclusief. Eerder interactief dan daar als individu steeds meer van te willen uitbreken en er onafhankelijk van te willen worden. Wat toch niet kan.

"Toelevens naar het einde wordt dan een oefening in loslaten en zelfaanvaarding, het is een zoektocht naar vrede vinden in het alleen zijn, en tegelijk tot het laatst toe met alle zintuigen betrokken blijven op de realiteit. (...) De vraag is wel: is deze

manier om het leven te voltooien voor alle ouderen weggelegd? Ga er maar aan staan, aan het gevecht met de aftakeling en het gevoel van irrelevantie. Ik denk dat het belangrijk is om te waken voor een 'dictatuur van de zingeving'. Alsof je altijd maar weer zin kan en wil vinden. De koek kan ook echt op zijn. Aan diep doorleefde existentiële eenzaamheid, fundamentele verveling en de ervaring van verlies van eigenheid valt misschien niet altijd zoveel te doen." ■

Wim De Cleyn
RWS-lid

Te koop bij RWS

Marc Cosyns & Johanna Vlamincx 20€
Zoals ik het wil. Gesprekken over euthanasie

Marc Cosyns 10€
Amelie Van Esbeen
De 93 – jarige die nú wou sterven.

Marc Cosyns & Julien Vandevelde 10€
Bevroren beeld. Zorg voor de laatste levensfase
Boek met dvd

Claudia De Groot 18€
Zonder zorgen ouder worden
Uitgever Garant
ISBN 9789044138511

Janine De Rop 10€
De rechter en de beul

Jef Hermans 15€
De levende dode

Informatiebrochure "Het levenseinde" Gratis
Vragen en antwoorden omtrent de wettelijke bepalingen in België

DVD te koop bij RWS

'End credits' 10€

een film van Marc Cosyns en Alexander Decommere

In de boekhandel of op internet

Johan Braeckman & Dirk Verhofstadt (red.)*Etienne Vermeersch Nagelaten Geschriften*Uitgeverij Houtekiet
ISBN 9789089247520**Jeroen Brouwers***Clïent E. Busken*Uitgeverij: Atlas
EAN 9789025473778**Franky Bussche & Wim Distelmans***Een goede dood - 2002-2012: tien jaar 'controversiële' euthanasiewet?*
ASPN Editions ISBN 9789054879909**Ann Callebert***Herstel als antwoord op euthanasie?*
Uitgeverij Acco ISBN 9789462925502**Marc Cosyns***Verhalen voor het sterven gaan*E-book & Paperback
Uitgeverij Vrijdag ISBN 9789460012464**Marc Cosyns***MORE eutopia later (e-book)*

Uitgeverij Vrijdag ISBN 9789460015076

Lien de Metsenaere*Omdat we allemaal doodgaan*Uitgeverij Owl Press
ISBN 9789463938860**Marc Desmet***Euthanasie: Waarom niet?*(E-book)
Uitgeverij Lannoo ISBN 9789401426664**Guido Dieperink***Samen waardig sterven***Patrick Herbots***Een pleidooi voor euthanasie zonder grenzen*
Maklu-Uitgevers
ISBN: 9789046611012**Mieke Maerten***Ik moet nu gaan*

Uitgeverij Cyclus ISBN 9789085750734

Philip Nitschke en Fiona Stewart*Handboek de Vredige Pil*Uitgeverij Exit International Haarlem
ISBN 9789090308012**Lionel Shriver***Tot de dood ons scheidt*Uitgever Atlas Contact
ISBN 9789025471378**Lieve Thienpont***Libera me**Over euthanasie en psychisch lijden.*
Uitgeverij Witsand ISBN 9789492011138*De pijn van anders zijn*Uitgeverij Academia Press
ISBN 9789401443562*Beschuldigd van gifmoord**Euthanasie voor assisen, een persoonlijk verhaal*
Uitgever: Houtekiet
ISBN: 9789089248893**Teun Toebes***Verpleeg thuis*Uitgever: de Arbeiderspers
ISBN 9789029544382**Annegreet van Bergen***Mijn moeder wilde dood*

Uitgeverij Atlas ISBN 9789045016948

Ivo Uyttendaele*De Wetstrijd*

Garant ISBN 9789044137040

Gea van Beuningen & Erik van Ophoven*Ik ga met je mee*

ISBN 9789090324722

Hugo Van den Enden*Ons levenseinde humaniseren.**Over waardig sterven en euthanasie*
VUBPress 2004 ISBN 9054873736**Els van Wijngaarden***Voltooid leven*Uitgever Atlas Contact
ISBN 9789045033044
E-book ISBN 9789045033136**Ine Van Wymersch***Als je wieg op drijfzand staat*Uitgever: Lannoo
ISBN 9789401472807**Ed. Vincent Van den Eynde***Euthanasierecht in België**de wet in verandering (?)*

Story publishers, uitgeverij Brepols

Ton Vink

EEN GOEDE DOOD

*Euthanasie gewikt en gewogen*Uitgeverij Klement Utrecht, 2017
Paperback ISBN 9789086872244
E-book ISBN 9789086872251

Nuttige adressen

ADMD

Av. Eugène Plasky 144 Bte 3
1030 Schaerbeek
T 02 502 04 85
F 02 502 61 50
info@admd.be
www.admd.be

Vlaamse Alzheimer Liga

Gratis infolijn voor familieleden van
dementerenden en jong-dementerenden
T 0800 15 225 (Gratis)
www.alzheimer.be

Stichting tegen Kanker

Leuvensesteenweg 479
1030 Brussel
Kankerfoon 0800 15 802 (Gratis)
www.kanker.be

Vlaamse Liga tegen Kanker (VLK)

Koningsstraat 217
1210 Brussel
Vlaamse kankertelefoon
T 078 15 01 51
e-kankerlijn@tegenkanker.be
(elektronische variant van de
Vlaamse kankertelefoon)
www.vlk.be

HuizenvandeMens

Alle informatie en adressen over morele
bijstand en vrijzinnige plechtigheden
Brand Whitlocklaan 87
1200 Sint-Lambrechts-Woluwe
T 02 735 81 92
www.deMens.nu
info@deMens.nu

Federatie Palliatieve Zorg Vlaanderen

Voor alle adressen en informatie over
palliatieve zorg
J. Vander Vekenstraat 158
1780 Wemmel
T 02 456 82 00
www.palliatief.be

ALS-Liga

T 016 29 81 40
www.als-mnd.be

Humanitas

Psychologische begeleiding
T 0497 644 003

Multiple Sclerose Liga

Voor psycho-sociale begeleiding van
MS-patiënten en hun familie
Boemerangstraat 4
3900 Overpelt
T 011 80 89 80
MS Infolijn 0800 93 352 (Gratis)
www.ms-vlaanderen.be

SENSOA

Vlaams expertisecentrum voor
seksuele gezondheid en voor
mensen met HIV
President Building, 5de verdieping
Franklin Rooseveltplaats 12
2060 Antwerpen
T 03 238 68 68
www.sensoa.be

Tele-Onthaal

Telefonische ondersteuning i.v.m.
persoonlijke zorgen en relatieproblemen
T 106 (Gratis)
www.tele-onthaal.be

Trefpunt Zelfhulp

Voor informatie en adressen van
zelfhulpgroepen in Vlaanderen
E. Van Evenstraat 2c
3000 Leuven
T 016 23 65 07
www.zelfhulp.be

VONKEL vzw

Een luisterend huis
Zwijnaardsesteenweg 41-43
9000 Gent
www.vonkeleenluisterendhuis.be
welkom@vonkeleenluisterendhuis.be

Stichting LevensEindeCounseling (SLC)

info@levenseindecounseling.com
www.levenseindecounseling.com

De Einder

Postbus 9, NL-5050 AA Goirle
begeleiding@deinder.nl
www.deinder.nl - info@deinder.nl

De wereld rond met Chris en Patrick

9 oktober 2023 zijn MS-patiënten Chris Aerts en Patrick Speliers op wereldreis -of beter: op wereldcruise- vertrokken. Op hun website stellen zij zichzelf voor: "Samen voor het leven gekozen in 2013 en nu op weg naar hun ultieme droom: de wereldcruise van hun leven maken. Op deze website leer je ons beter kennen en kan je onze capriolen volgen en nog zoveel meer. Uit respect voor onze internationale vrienden in twee talen."

Zie hun website worldtrip.com.

Let wel, de foute schrijfwijze van world is door hen gekozen. Worldtrip was immers al benomen.

RWS wenst deze leden, ook al zijn ze aan de andere kant van de aardbol, een mooie start van dit voor hen zeer belangrijke jaar.

Wil u zelf nieuwjaarswensen sturen, dat kan via hun e-mailadres info@worldtrip.com.

De oplossing van
de Woordzoeker is:

lichaamsschenking

Podcastprijs

Vlaamse Podcastprijs voor Voltooid Leven

In het Kursaal Oostende werden vrijdagavond 10 november 2023 voor de tweede keer 'de Oorkondes' uitgereikt. Dat zijn de Vlaamse podcastprijzen. In vijf categorieën werd telkens een winnaar gekozen.

De vijf categorieën zijn Story, Talk, Nieuws, Cultuur & Inzicht, bepaald door een jury van onder meer journalisten en radio- en podcastmakers.

De vijfde categorie Inzicht werd gewonnen door 'Voltooid leven', een productie van The Podcast Planet en RWS. Max-Lena Vanden Eynde en Feline Franceus proberen erin te begrijpen waarom we de dood zo moeilijk onder ogen durven komen, laat staan kunnen begrijpen dat de dood ook een wens kan zijn.

De winnaressen Max-Lena Vanden Eynde en Feline Franceus

Zorgbedrijf

In november 2023 organiseerde het Zorgbedrijf "ZB Experience Days", een driedaagse voor iedereen met liefde voor zorg. Een kleine 3.000 deelnemers bezochten het evenement en volgden één van de 23 workshops.

RWS-voorzitter Marc Van Hoey gaf 10 lezingen "Levensende in eigen handen".

Onze vrijwilligers aan het werk op de RWS-stand

WIJ WENSEN U EEN GEZOND EN HOOPGEVEND 2024

DE RWS-BESTUURSLEDEN EN -VRIJWILLIGERS

★ André ★ Anita ★ Ann ★ Annemie ★ Beatrice ★ Benny ★
★ Claudia ★ David ★ Elka ★ Els ★ Eveline ★ Fanny ★
★ François ★ Georges ★ Jacqueline ★ Jean ★ Jenny ★
★ Johan ★ Jos ★ Linda ★ Lydia ★ Lynn ★ Marc C ★
★ Marc V ★ Marc VD ★ Marc VH ★ Marlise ★ Mick DW ★
★ Mick G ★ Mireille ★ Rita ★ Siegfried ★